

Osallistavat työmenetelmät ja – välineet nuorten ryhmätöi-
minnoissa.

Työkalupakki SOKU - hankkeelle

SOKU - Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen
kehittäminen

Aili Ristimella ja Maija Törmänen

Sosiaali- ja terveysalan opinnäytetyö
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)

2015

Sosiaali- ja terveysala
Sosionomi (AMK)

Tekijä	Aili Ristimella ja Maija Törmänen	Vuosi	2015
Ohjaaja	Rauni Rätty ja Rauno Pietiläinen		
Toimeksiantaja	SOKU - Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen.		
Työn nimi	Osallistavat työmenetelmät ja – välineet nuorten ryhmätoiminnoissa. Työkalupakki SOKU – hankkeelle.		
Sivu- ja liitemäärä	48 + 1		

Opinnäytetyömme tavoitteena oli tehdä toimiva, osallistava ja käytännönläheinen työkalupaketti työmenetelmistä ja – välineistä syrjäytymisuhan alla olevien nuorten ryhmätoimintaan SOKU - Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen -hankkeelle.

Opinnäytetyössämme tutustuimme nuorten sosiaaliseen kuntoutukseen ja sen työskentelytapoihin. Kartoitimme lisäksi nuorten sosiaalisessa kuntoutuksessa käytettävien osallistavien työmenetelmien vaikutuksia. Yksi tavoitteemme oli myös ohjaustaitojen harjoittelu ja kehittäminen tulevana sosiaalialan ammattilaisina. Työkalupakissa osallistavat työmenetelmät ja – välineet nuorten ryhmätoiminnoissa on jaettu viiteen eri osioon, jotka liittyvät tutustumiseen ja ryhmäytymiseen, itsetuntemukseen, vuorovaikutukseen, arjen hallintaan ja luovuuteen.

Opinnäytetyömme on toiminnallinen opinnäytetyö, jossa olemme hyödyntäneet laadullisen toimintatutkimuksen periaatteita. Opinnäytetyömme koostuu toiminnallisesta osiosta eli työkalupakista ja siihen liittyvästä opinnäytetyöraportista. Aineistonkeruumenetelminä olemme käyttäneet kirjallisuuskatsausta, osallistuvaa havainnointia sekä avointa kyselylomaketta.

Tutkimuskysymyksemme ovat: Millaiset osallistavat työmenetelmät soveltuvat nuorten sosiaaliseen kuntoutukseen? Millaisia vaikutuksia osallistavilla työmenetelmillä on?

Kirjallisuudessa painottui arkielämän tukeminen ja nuorten aito kohtaaminen sekä heidän asiantuntijuutensa huomioiminen. Ryhmämuotoinen toiminta toimii erinomaisena lisänä nuoren kuntoutuspolulla sekä edistää sosiaalista osallistumista ja vertaistuen saamista. Parhaat tulokset saavutetaan, kun toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen sekä huomioi nuorten lähtökohdat ja valmiudet.

Avainsanat nuorten sosiaalinen kuntoutus, sosiaalinen osallisuus ja osallistaminen, vertaistuki

Social Services, Health and Sports
Bachelor of Social Services

Author	Aili Ristimella and Maija Törmänen	Year	2015
Supervisor(s)	Rauni Rätty and Rauno Pietiläinen		
Commissioned by	SOKU- Developing youth labor market inclusion and social rehabilitation		
Subject of thesis	Group methods for improving young people's participation. Toolkit for SOKU – project.		
Number of pages	48 + 1		

The topic of this study was young people's social rehabilitation and its working forms and methods. The aim was to learn more about the benefits of social rehabilitation. One goal was also to develop and practice our guidance skills.

We have gathered a toolkit for SOKU - The development of Youth labor market inclusion and social rehabilitation project whose purpose is to help SOKU project workers and young people vulnerable to exclusion. The toolkit consists of five different items which are befriending and group formation, self-knowledge, interaction, everyday life management and creativity.

Our thesis is a functional study in which we used qualitative action research, participant observation, open questionnaire and systematic literature review as research methods. With these methods we searched the answers to our research questions: What kind of participatory methods are suited for young people's social rehabilitation? What kind of effects do these methods have?

The main focus in the literature was in supporting everyday life, genuine encounter with young people and their expertise of their own lives. Group activities are an excellent addition to individual rehabilitation because they improve social participation and increase peer support.

Key words Young people's social rehabilitation, social participation and engagement, peer support

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET	7
2.1	Nuorten sosiaalinen kuntoutus.....	7
2.2	Sosiaalinen osallisuus ja osallistaminen	12
2.3	Ryhmä vertaistuen perustana	14
2.4	Aiempia tutkimuksia ja selvityksiä	19
3	TYÖN TARKOITUS JA TOTEUTUS.....	24
3.1	Tutkimuksen tavoite	24
3.2	Tutkimusmenetelmät.....	25
3.3	Eettisyys ja luotettavuus	29
4	TYÖKALUPAKIN KOKOAMINEN JA TESTAUS	32
4.1	Työmenetelmien valinta	32
4.2	Työmenetelmien testaus.....	36
4.3	Johtopäätökset.....	40
5	LOPUKSI	43
	LÄHTEET.....	46
	LIITTEET.....	48

1 JOHDANTO

Opinnäytetyömme tavoitteena on tutustua nuorten sosiaaliseen kuntoutukseen, työskentelytapoihin sekä tavoitteisiin. Kartoitamme myös sosiaalisesta kuntoutuksesta saavutettavia hyötyjä. Aihe on ajankohtainen ja tärkeä, erityisesti Lapissa, jossa nuorisotyöttömyyden määrä on muuhun maahan verrattaessa keskimääräistä korkeampi. Opiskelemme monimuotokoulutuksessa oman työmme ohella ja kohtaamme molemmat työssämme nuoria ja nuoria aikuisia. Opinnäytetyömme aiheen valintaa ohjasi myös meidän kiinnostuksemme kehittää omaa ammattitaitoamme.

Opinnäytetyössämme pyrimme tuottamaan toimivan, osallistavan ja käytännönläheisen työkalupakin työmenetelmistä ja – välineistä Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen (SOKU) -hankkeelle. Luottavuuden parantamiseksi käytämme työssämme hankkeen nimenä SOKU-hanketta. SOKU -hankkeen päätoteuttajana on Lapin ammattikorkeakoulun hyvinvointiala sekä osatoteuttajina Meri-Lapin Työhönvalmennussäätiö, Sodankylän kunnan Seita-säätiö ja Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan sosiaalityön yksikkö. Hankkeen tavoitteena on muun muassa kehittää hankkeessa mukana olevien seutukuntien toimijoiden kanssa lappilaisten nuorten työelämäosallisuutta sekä muuta osallisuutta tukevia sosiaalisen kuntoutuksen toimintatapoja ja lisätä asiakaslähtöisyyttä nuorten ohjauksessa. (Räty 2015a.)

Opinnäytetyömme koostuu toiminnallisesta osiosta eli työkalupakista ja sen koostamisesta kuvaavasta raportista. Työkalupakki pyrkii tukemaan ryhmätoiminnan kautta nuorten ja nuorten aikuisten arjen hallinnan edistämistä, itsetunnon vahvistamista ja vuorovaikutustaitojen kehittämistä. Testaamme kahta menetelmää työkalupakistamme SOKU -hankkeen puitteissa perustetuissa Potkuri-kohtaamispaikoissa.

Aloitamme käymällä läpi tutkimuksemme keskeiset käsitteet kuten sosiaalinen osallisuus ja osallistaminen sekä vertaistuki ja esittelemme tarkemmin SOKU-

hankkeen. Lisäksi kuvaamme aiheesta tehtyjä aiempia tutkimuksia ja selvityksiä. Kappaleessa 3 esittelemme työme tavoitteen ja käyttämämme tutkimusmenetelmät sekä pohdimme tutkimuksemme eettisyyttä ja luotettavuutta. Tämän jälkeen siirrymme tarkastelemaan työkalupakin kokoamisen vaiheita, työmenetelmien testausta sekä johtopäätöksiämme testauksista. Viimeisessä kappaleessa pohdimme opinnäytetyöprosessimme onnistumista ja saavutettuja tuloksia sekä esittelemme jatkotutkimusehdotuksia.

2 TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET

2.1 Nuorten sosiaalinen kuntoutus

Nuorisolaissa määritellään nuori alle 29-vuotiaaksi henkilöksi (Nuorisolaki 27.1.2006/72 2 §). Nuoruuden kehityksellisenä tehtävänä ja päämääränä on itse hankitun autonomian saavuttaminen. Nuoruutta on kuvattu mahdollisuuksien ajaksi, jolloin persoonallisuus rakentuu ja yksilöityminen tapahtuu. Nuoren itsenäistymiseen vaikuttavia tekijöitä ovat aikaisemmat kehitysvaiheet, yksilölliset piirteet, aikuistumisen tavoite sekä nuoren ja ympäristön vuorovaikutus. Autonomian löytämiseksi nuori turvautuu ikätovereidensa apuun nuoruuden kasvun ja kehityksen aikana. (Aalberg & Siimes 2007, 67 - 68.)

Nuori irtaantuu vanhemmistaan ja samalla hän korvaa vanhempiensa tuen ikätovereiden tuella. Ryhmän merkitys on tärkeä nuoren aikuistumisessa ja sitä voidaankin pitää lähes välttämättömänä identiteetin kehittymisessä. Verrattuna kahdenkeskiseen tiiviiseen suhteeseen, ryhmässä nuorella on helpompi löytää oma identiteettinsä sekä samaistua ryhmän jaettuun identiteettiin. Ilman ryhmän tukea, nuoren terve psyykinen kehitys voi häiriintyä. On kuitenkin muistettava, että kaikki ryhmät eivät välttämättä tue nuoren kasvua, vaan ryhmä voi myös taannuttaa nuoren aikuistumista (esimerkiksi päihteet tai rikollisuus). (Aalberg & Siimes 2007, 71–73.)

SOKU-hankeessa toiminnan kohderyhmänä ovat 18–30-vuotiaat nuoret ja nuoret aikuiset, joiden itsenäistymisessä sekä elämänhallinnassa on haasteita. Haasteet voivat liittyä esimerkiksi koulutuksen ja/tai työn puutteeseen, työ- ja toimintakyvyn vajeisiin sekä osallistumattomuuteen. Näihin haasteisiin pyritään vastaamaan sosiaalisella kuntoutuksella. Sosiaalisen kuntoutuksen rooli opinäytetyössämme on keskeinen, koska SOKU-hanke perustuu laajalti sosiaalisen kuntoutuksen eri muotoihin. Alueena sosiaalinen kuntoutus on todella laaja ja rajasimme sen käsittelyä uuden sosiaalihuoltolain tavoitteisiin ja palveluohjauksen näkökulmiin.

Kuntoutus jaetaan neljään osa-alueeseen, jotka ovat kasvatuksellinen, ammatillinen, lääkinnällinen ja sosiaalinen kuntoutus. Kuntoutuja ja hänen kokonaisvaltainen hyvinvointinsa ja elämänhallinnan parantaminen ja palauttaminen ovat sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena. Sosiaalinen kuntoutus sisältää kaikki ne palvelut ja erilaiset etuudet, joiden avulla pyritään auttamaan kuntoutujaa selviytymään arkielämässään riippumatta erilaisista rajoituksista toimintakyvyssä tai ympäristössä olevista haitoista. Sosiaalinen kuntoutus käsittää palvelut, jotka tukevat kuntoutujaa kehityksessä, kasvamisessa, liikkumisessa, asumisessa, työssäkäynnissä, opiskelussa, sosiaalisissa suhteissa, perhe-elämässä ja vanhemmuudessa. Sosiaalisen kuntoutuksen erottaa sosiaalisesta vahvistamisesta yksilön samanaikaiset, vakavat ja mahdollisesti pitkäkestoiset elämänhallinnan ongelmat. Sosiaalinen vahvistaminen puolestaan on ennaltaehkäisevää työtä nuoren syrjäytymisen estämiseksi. (Forss & Vatula-Pimiä 2014, 180; Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 54.)

Sosiaalihuoltolain mukaan sosiaalinen kuntoutus tarkoittaa tukea, jota annetaan tehostetusti sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, osallisuuden edistämiseksi ja syrjäytymisen torjumiseksi. Tätä tukea annetaan sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen avulla. Sosiaalisen kuntoutukseen kuuluu sosiaalisen toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen selvittäminen. Lisäksi siihen kuuluvat kuntoutusneuvonta ja – ohjaus sekä kuntoutuspalveluiden yhteensovittaminen. Sosiaalihuoltolain mukaan sosiaaliseen kuntoutukseen kuuluu myös valmennusta arkipäivän toiminnoista suoriutumiseen ja elämänhallintaan. Sosiaaliset vuorovaikutussuhteet ja ryhmätoimintaan tarvittava tuki ovat myös osa sosiaalista kuntoutusta. Nuorten sosiaalinen kuntoutus pyrkii tukemaan nuoria ja heidän sijoittumistaan erilaisiin työpaikkoihin, työkokeiluihin, opiskeluun sekä kuntoutus- ja työpajapaikkoihin. (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301 3:17 §)

Nuorten sosiaalinen kuntoutus vaatii pitkäjänteistä ja tavoitteellista työskentelyä verkostojen sisällä ja se kohdistuu laaja-alaisesti arkielämän tukemiseen. Olenainen osa sosiaalista kuntoutusta on sen moniammatillinen ja monialainen luonne. Työtä tehdään verkostomaisesti, jotta mahdollisimman moni näkökulma nuorten elämästä tulisi katettua (mukana esimerkiksi opetustoimi, Kela, TE-

palvelut, terveydenhuolto). Sosiaalinen kuntoutuksen palvelut muodostuvat yksilöllisestä ja ryhmämuotoisesta tuesta sekä valmennuksesta, jolla pyritään lisäämään nuorten osallisuutta, elämänhallintaa, vuorovaikutustaitoja, tulevaisuudensuunnitelmia, arjessa selviytymistä ja itsenäistä asumista. Tavoitteellinen ja suunniteltu osallistuminen on sosiaalista kuntoutusta. Tavoitteena voi olla esimerkiksi työhön tai koulutukseen tarvittavien taitojen oppiminen, päihteettömän arjen harjoittelu tai pelkästään jopa ryhmässä toimiminen. Sosiaalisen kuntoutuksen välineitä ovat muun muassa vertaistuki, yksilöllinen psykososiaalinen tuki, lähityö, erilaiset toiminnalliset ryhmät, työtoiminta ja osallistuminen vapaaehtoistoimintaan. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 2, 20–23, 54; Soveltamisopas 2015, 33 - 34.)

Asiakkaan toimintakyvyn arvioiminen ja kuntoutustarpeen kokonaisvaltainen selvittäminen ovat sosiaalisen kuntoutuksen perusta. Erilaiset ongelmat ovat usein syntyneet pitkän ajan kuluessa ja niiden korjaaminen vaatii pitkäjänteisyyttä eikä niitä voida parantaa yleensä yksittäisellä toimenpiteellä tai interventiolla. Kasautuneet ja pitkittyneet ongelmat vaativat sosiaaliselta kuntoutukselta kokonaisvaltaista työskentelyä asiakkaan sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi ja osallisuuden edistämiseksi. Sosiaalisessa kuntoutuksessa täytyy ottaa huomioon seuraukset, jotka johtuvat esimerkiksi pitkään jatkuneen työttömyyden seurauksista ja mielenterveys- ja käyttäytymishäiriöistä. (Soveltamisopas 2015, 33 - 34.)

Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on myös yksilön integroituminen yhteiskuntaan tavalla, joka vastaa hänen omia kykyjään ja suoriutumistaan. Jokapäiväinen elämä ja sen perusta muodostuu vuorovaikutussuhteista, toiminnoista ja rakenteista. Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on saada ja edistää kaikille yhteiskunnan jäsenille yhtäläiset mahdollisuudet tähän. Sosiaalihuoltolain yksi painopistealue on nuorten kohdalla lisätä sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen kehittämistä ja niiden lisäämistä. Kunnat yhdessä eri toimijoiden kanssa saavat mahdollisuuden kehittää erilaisia ryhmämuotoisia palveluja eri asiakasryhmille sosiaalisen kuntoutuksen myötä. Esimerkiksi nuorten ammatillista kuntoutusta ei pidä eriyttää sosiaalisen kuntoutuksen kentästä. Oman haasteensa nuorten

sosiaalisen kuntoutuksen kenttään toi TE-hallinnon rakenneuudistuksessa tapahtunut palveluiden ja asiakaskontaktien etääntyminen. TE-toimistojen on mahdoton vastata nuorten palvelutarpeeseen nykyisillä resursseilla ja vastuu nuorista on siirtynyt enemmän kunnille. TE-palveluissa ikään kuin odotetaan sosiaalisen kuntoutuksen hoituvan muualla, jonka jälkeen nuori on vasta valmis tulemaan heidän palveluidensa pariin ((Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 21; Soveltamisopas 2015, 34.)

SOKU-hanke (2015–2018) on yksi näistä edellä mainituista sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen järjestäjistä ja kehittäjistä. Hankkeen päätoteuttajana on Lapin ammattikorkeakoulun hyvinvointiala sekä osatoteuttajina Meri-Lapin Työhönvalmennussäätiö, Sodankylän kunnan Seita-säätiö ja Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan sosiaalityön yksikkö. Hankkeen rahoittajana toimii Euroopan unionin sosiaalirahasto (ESR). Hankkeella pyritään vastaamaan Lapin nuorten tarpeeseen helposti saavutettavista osallisuus-, koulutus-, työ- ja kuntoutumispalveluista. Kuten edellä jo kuvasimme, SOKU-hankkeen kohderyhmänä ovat 18–30-vuotiaat nuoret ja nuoret aikuiset, joilla on työ- ja toimintakyvyn haasteita, koulutuksen ja/tai työn puutetta sekä yhteiskuntaan osallistumattomuutta. Hankkeessa tehdään yhteistyötä kohderyhmän kanssa toimivien julkisen ja yksityissektorin ammattilaisten sekä järjestötoimijoiden ja viranomais- tahojen kanssa. (Räty 2015a.)

Hankkeen tavoitteena on tukea nuorten ja nuorten aikuisten työelämäosallisuutta ja sekä kehittää muuta osallisuutta tukevia sosiaalisen kuntoutuksen toimintatapoja. Toimintamalli perustuu elämäntilanteen ja työ- ja toimintakyvyn arviointiin, yksilöllisen palvelu- ja kuntoutussuunnitelman laatimiseen, neuvontaan ja palveluohjaukseen sekä sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen palveluihin monialaisena yhteistyönä. Nuorta tuetaan tarpeellisen tukiverkoston hankkimisessa. Yhtenä päätavoitteena on myös neuvonnan ja palveluohjauksen tehostaminen asiakaslähtöisillä koulutuksilla, jotka tähtäävät muun muassa koulutus- ja työelämäpolkujen löytymiseen. Tavoitteena on lisäksi tukea nuorten osallisuutta vertaistukitoiminnan avulla sekä edistää uudenlaisia osallisuusmalleja ja

työmuotoja kuten vastuuhenkilömallia. Hanke pyrkii myös hajanaisen palvelu- ja kuntoutusjärjestelmän koordinoinnin kehittämiseen. (Hankehakemus 2014.)

Hankkeen toiminta käynnistyi loppukeväällä 2015 ja kesällä 2015. Tällöin aloitettiin asiakaskontaktien ja yhteistyökumppaneiden kartoitus. Hankkeessa pidettiin tärkeänä, että tietoa viedään mahdollisimman monelle ja osallistujia saadaan mukaan toimintaan. Hankkeen puitteissa on perustettu Kemiin ja Sodankylään matalan kynnyksen periaatteella toimivat Potkuri-kohtaamispaikat. Aloitusvaiheessa luotiin muun muassa kahden kesätyöntekijän avustuksella ”Potkuri Kemi” ja ”Potkuri Sodankylä” Facebook-profiilit hankkeeseen osallistujien, yhteistyökumppaneiden ja projektityöntekijöiden yhteydenpidon helpottamiseksi. (Räty 2015b.)

Kohtaamispaikkojen toimintaa koordinoivat projektityöntekijät, jotka yhdessä nuorten kanssa kehittävät Potkuri-kohtaamispaikkojen toimintaa nuorten tarpeiden ja kiinnostuksen suuntaisesti. Projektityöntekijät suunnittelivat kesällä 2015 tapahtuvaa toimintaa yhdessä asiakkaiden kanssa. Näin nuoret saatiin heti kiinnittymään ja sitoutumaan osalliseksi hankkeeseen. Kesän aikana on kohtaamispaikoissa tehty ryhmäretkiä kalastaen, patikoiden tai ratsastaen. Lisäksi hankkeeseen osallistuvien nuorten kanssa on käyty erilaisissa kesätapahtumissa kuten katusähly- ja frisbeegolf-turnauksissa ja musiikkitapahtumissa. Hankkeessa toteutetaan myös työelämäosallisuutta parantava, osallistava ja valmennuksen osa-alueita tukeva mobiilijärjestelmä, jonka kautta saadaan näkyviin mahdollisia pientöitä (esimerkiksi 1-2 päivän työtehtäviä kodeissa ja palveluksiköissä), joita ei viranomaistoiminnan tai rekrytoinnin kautta välitetä. (Hankehakemus 2014; Räty 2015b.)

2.2 Sosiaalinen osallisuus ja osallistaminen

Yhtenä kuntoutuksen tavoitteena on vahvistaa sosiaalista osallisuutta. Osallisuuden ja osallistamisen määrittely tehdään usein vertailussa syrjäytymisen käsitteeseen. Syrjäytymistä voidaan tarkastella kolmella eri tasolla: makro-, meso- ja mikrotasolla. Makrotaso tarkoittaa yhteiskunnallisia piirteitä, kuten korkeaa työttömyysastetta, tuloeroja sekä ennakkoluuloja ja asenteita eri väestöryhmiä kohtaan. Euroopan Unionissa tehty tutkimus on osoittanut, että todennäköisimmin ilman hyvää koulutusta jäävät perheen lapset, joiden vanhemmat ovat työttömiä tai matalapalkkaisessa työssä. Lisäksi tutkimuksessa todetaan, että esimerkiksi vanhempien koulutustason alhaisuus, asumisolosuhteiden kehnous tai vaatimattomuus sekä etniseen vähemmistöön kuuluminen voivat vaikuttaa lasten koulutukseen. Toisin sanoen köyhyys ja alhainen koulutustaso luovat yksilöitä marginalisoivan noidankehän. Syrjäytymisen makrotasolla tämä ilmiö näkyy koulutusjärjestelmän heikkoutena. (Järvikoski & Härkäpää 2005, 135 – 139; Nicaise 2012, 327.)

Syrjäytymisen mesotaso puolestaan tarkoittaa syrjintää ja leimaamista, joka voi kohdistua esimerkiksi vammaisiin ja pitkäaikaistyöttömiin. Mikrotasolla syrjäytymisestä puhutaan silloin kun syrjäytyminen perustuu yksilöllisiin syihin. Syrjäytyminen yksilön näkökulmasta kuvataan heikompiosaisuutena ja monenlaisina sosiaalisina ongelmina kuten haasteina opinnoissa, sosiaalisissa suhteissa ja työmarkkinoilla. Sosiaalinen osallisuus on tila, jossa syrjäytymisen riskiä ei juuri ole ja yksilöllä on mahdollisuus (mutta ei pakkoa) aktiiviseen osallistumiseen yhteiskunnassa. (Järvikoski & Härkäpää 2005, 135 – 139.) SOKU-hankkeen voidaan sanoa liikkuvan kaikilla edellä mainituilla syrjäytymisen tasoilla. Yksittäisen nuoren osallisuuden edistämällä parannetaan yksilön omaa elämänlaatua, mutta samalla siinä muutetaan yhteiskuntaa palanen kerrallaan.

Sosiaalihuoltolaissa on huomioitu sosiaalipalveluiden järjestämisvastuu sosiaalisen syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi. Osallisuuden edistäminen nähdään keskeisenä tekijänä syrjäytymisen ehkäisyssä. Sosiaalinen syrjäytyminen kuvataan laissa tilanteena, jossa yksilön on vaarassa ajautua

(tai hän on jo ajautunut) sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle. Syrjäytymisen riski kasvaa merkittävästi, jos henkilön toimintakyky on alentunut esimerkiksi päihteiden käytön, mielenterveysongelmien tai pitkäaikaisen työttömyyden johdosta. Erityisesti pitkittynyt työttömyys nähdään syrjäytymisen riskitekijänä. Elämän niin sanotut nivelvaiheet kuten parisuhteen päätyminen, koulutuksen keskeytyminen tai oppivelvollisuuden päätyminen ovat usein tilanteita, joissa yksilön osallisuuden tukemiseen tulisi kiinnittää huomiota. Myös kiusaaminen ja syrjinnän kohteeksi joutuminen voi johtaa henkilön jättäytymiseen sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle. (Soveltamisopas 2015, 18, 20–21.)

Syrjäytyminen siirtyy usein sukupolvelta toiselle ja siksi onkin tärkeää huomioida lasten ja nuorten osallisuuden ylläpito ja edistäminen. Peruskoulun jälkeisen koulutuksen merkitys korostuu syrjäytymisen ehkäisyssä. Koulupudokkuus tai jatko-opintojen hylkääminen peruskoulun jälkeen, pitkäaikainen työttömyys, toimeentulotukiasiakkuus ja asunnottomuus johtavat elämänhallinnan heikkenemiseen ja jopa menettämiseen. Tämä taas puolestaan johtaa selkeästi nuorten syrjäytymiseen. Sosiaalihuollon yhteistyö koulutoimen, nuorisotoimen ja työ- ja elinkeinohallinnon kanssa on merkittävä tekijä nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä. Osallisuutta vahvistavien palveluiden, kuten sosiaalisen kuntoutuksen, sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen, turvaaminen nähdään sosiaalihuoltolaisissa tärkeänä asiana. Yhteistyö kolmannen sektorin kanssa osallisuutta parantavien palveluiden suunnittelussa ja kehittämisessä on toivottavaa. Kolmannella sektorilla on jo kauan tuotettu hyvinvointia edistäviä palveluita ja osaamista palveluiden järjestämiseen löytyy varmasti. (Soveltamisopas 2015, 21.)

SOKU-hanke toimii Kemin ja Sodankylän alueilla. Nämä alueet ovat hyvin erilaisia ja niissä asuvilla nuorilla voi olla erilaisia haasteita, esimerkiksi opiskelumahdollisuudet peruskoulun jälkeen. Sodankyläläisen nuoren täytyy todennäköisesti vaihtaa paikkakuntaa opiskelupaikan saadakseen. Kyseessä on siirtävävaihe, joka epäonnistuessaan voi aiheuttaa syrjäytymisuhan. Tukiverkoston puuttuminen ja aivan uuteen ympäristöön muuttaminen voivat olla ylittämättömiltä tuntuvia esteitä, etenkin jos nuorella on jo ennen paikkakunnan vaihtamista ollut ongelmia elämänhallinnassa. Myös molemmilla paikka-

kunnilla voi ennakoida haasteita koulutuksen jälkeiseen työllistymiseen, joka osaltaan kasvattaa syrjäytymisen vaaraa.

Yksilön omien voimavarojen täydentämisessä auttavat erilaiset yhteydet ja kytkenäät toisiin ihmisiin ja ryhmiin sekä yhteisöihin. Sosiaaliset suhteet lisäävät kiistatta ihmisen hyvinvointia ja päivittäinen ja kasvokkain tapahtuva vuorovaikutus sekä kohtaaminen edistävät myös terveyttä. Samalla yhteisöihin osallistuminen sekä yhteisöllinen vuorovaikutus ehkäisevät ja korjaavat syrjäytymiseen liittyviä sosiaalisia ongelmia. Nuoren itsenäistymisen tukemisessa ja maailman-kuvan laajentamisessa ovat ikätoverit ja erilaiset vertaisryhmät tärkeitä. Sosiaalisten suhteiden laadulla on myös merkitystä. Verkkovuorovaikutuksen (kuten internet ja mobiilisovellukset) lisääntyminen on lisännyt nuorten ihmissuhteiden ja kontaktiverkoston määrää, mutta laadultaan ne voivat olla hyvinkin erilaisia, vaihtelevia ja kokonaisuus voi olla vaikeasti hallittavissa. (Hyväri & Nylund 2010, 29; Suoninen, Pirttilä-Backman, Lahikainen & Ahokas 2013, 306 – 307).

2.3 Ryhmä vertaistuen perustana

Ryhmän muodostumiseen tarvitaan vähintään kaksi ihmistä. He tuntevat toisensa ja heitä yhdistää yhteenkuuluvuuden tunne ja jäsentietoisuus. Ryhmän käsitettä voidaan käyttää pienestä kasvokkain kokoontuvasta ryhmästä tai laajasta organisaatiosta. Suuria ryhmiä voidaan jaotella organisaatioiden, tilastollisin kriteerein ja erilaisten verkkoyhteisöjen perusteella. Ryhmä muodostuu erilaisista ihmisistä, joilla on yhteinen tavoite, keskinäistä vuorovaikutusta ja tietoa siitä ketä ryhmään kuuluu. Pienryhmistä puhutaan sosiaalipsykologiassa silloin, kun kyseessä on kasvokkain kohtaava ryhmä. Ryhmän olemassaolon tunnistamiseen liittyy myös ryhmän ulkopuolisilta tuleva ryhmän tunnistaminen tietyin kriteerein. Esimerkiksi sosiaalisesti luokitellaan ryhmään kuuluvat iän, sukupuolen, ihonvärin ja yhtenäisen pukeutumisen mukaan. Nämä edellä mainitut asiat voivat luoda yhteyttä myös toisistaan erillään olevien ihmisten välille. (Kopakka-la 2005, 36; Suoninen ym. 2013, 186 – 187.)

SOKU-hankkeeseen osallistujat muodostavat ryhmän, johon kuuluvat hankkeeseen osallistuvat 18-30-vuotiaat nuoret Kemissä ja Sodankylässä. SOKU-hankkeen nuoret ja nuoret aikuiset eivät alussa välttämättä tunteneet toisiaan, mutta kesän aikana olleiden tapaamisten aikana he ovat jo osin tutustuneet toisiinsa. Yksi heidän ulkoisista ryhmän muodostumisen tunnusmerkeistä on Potkuri-kohtaamispaikka, jossa he kokoontuvat molemmilla paikkakunnilla. SOKU-hankkeen ryhmät ovat tällä hetkellä pieniä ryhmiä, joiden osallistujien määrä voi vaihdella päivittäin. Pienryhmän SOKU-hankkeen nuoret muodostavat tietenkin lukumääräisesti ja siksi, että he tapaavat toisiaan Potkuri-kohtaamispaikoissa kasvokkain ja henkilökohtaisesti yllä kerrotun sosiaalipsykologian kuvauksen mukaisesti. SOKU-hankkeen nuoret muodostavat myös ryhmän, jolla on yhteinen päämäärä. Päämäärä voi vaihdella kunkin (vertais)ryhmän tavoitteiden mukaisesti, mutta oletuksena on, että ryhmässä pyritään osallisuuden ja osallistumisen parantamiseen. Potkuri-kohtaamispaikan toimintaan osallistuminen on vapaaehtoista, joka voi vahvistaa ryhmän jäsenyyden muotoutumista.

Ryhmädynamiikalla tarkoitetaan ryhmän sisäisiä voimia. Ne voivat olla jokaisen ryhmän jäsenen kokemana hyvin merkittäviä. Ryhmän jäsenten välisestä vuorovaikutuksesta ja kommunikaatiosta muodostuu ja kehittyy ryhmädynamiikka. Ryhmän jäsenten välinen kommunikaatio ja vuorovaikutus muodostuvat ja tarkentuvat yleensä kahdenkeskisistä vuorovaikutustilanteista. Ne etenevät sarjoina ja voivat olla lyhytkestoisiaakin. Kun nämä kahdenkeskiset vuorovaikutustilanteet lisääntyvät ja etenevät, lisää se ryhmän jäsenten välistä turvallisuutta. Ryhmän jäsenet ovat vuorovaikutustilanteissa toimiessaan tavoitehakuksia. Ryhmän jäsenillä on tavoitteena löytää ja saada itselleen sopiva asema sekä saavuttaa erilaisia etuja itselleen ryhmän jäsenenä. Tähän prosessiin vaikuttavat myös ryhmän sopimukset, säännöt ja johtajuus. Jokainen ryhmän jäsen pyrkii löytämään ryhmästään sopivan roolin ja vaikuttamaan toisiin ryhmän jäseniin sekä tulemaan kohdelluksi oikeudenmukaisesti ryhmässä. Ryhmälle muodostuu yhteinen kommunikaatiotapa ja yhteiset käsitykset ryhmästä ja sen suhteesta ulkopuoliseen maailmaan. Vuorovaikutusta ryhmän sisällä säätelee ryhmän tavoite ja oletamus ryhmän tulevaisuudesta. (Kopakkala 2005, 37 – 38.)

SOKU-hankkeeseen osallistuvien nuorten ja nuorten aikuisten kohdalla ryhmädynamiikan luomiseen voi vaikuttaa heidän henkilökohtaiset haasteensa. Ryhmään osallistuminen päivittäin on monelle hankalaa ja riippuu usein yksilön omasta voinnista ja kyvystä osallistua ryhmän toimintaan. Ryhmädynamiikan muodostuminen voi vaikeutua, jos ryhmäläiset vaihtuvat lähes päivittäin ja ryhmään osallistumisten välillä voi olla pitkä aika.

Uuteen ryhmään meneminen on aina suuri haaste jokaiselle. Uusia ryhmiä ei voi välttää, koska niitä on kaikkialla yhteiskunnassa. Suoninen ym (2013) kuvaavat Kurt Lewinin (1936) teoriaa siitä, että ryhmä on tärkeä väline yksilön, ryhmän, organisaation ja yhteiskunnan tavoitteellisessa muutoksessa. Ryhmätyöskentelyn tavoitteena on saada yksilön haitalliset tottumukset muutettua sekä pyrkiä muuttamaan yksilön asenteita pysyvästi. Optimistisen mallin eli sulamiskeeman mukaan ryhmä kootaan ihmisistä, joilla on samanlaisia ongelmia. Tämän tarkoituksena on saada ryhmän jäsenet vaihtamaan omia kokemuksiaan ja saada kannustamisen kautta ryhmäläisten toiminta parempaan suuntaan. Tämä edesauttaisi vakiinnuttamaan uusia ja toimivia toimintamalleja ja käyttäytymistapoja. Näitä uusia toimivia tapoja ja malleja kokeiltaisiin ensin turvallises- sa ryhmässä ja sen jälkeen niitä voisi vähitellen toteuttaa ryhmän ulkopuolella. (Suoninen ym. 2013, 194 – 196). Ryhmään osallistuminen ja uusien toimintata- pojen oppiminen ensin ryhmässä ja sen jälkeen omassa arkielämässään antaa toivottavasti SOKU-hankkeen kautta tavoitetuille nuorille ja nuorille aikuisille valmiuksia elämään. Ryhmän luominen turvalliseksi jokaiselle on tärkeä tehtävä ohjaajille.

Vertaistuki on käsitteenä Suomessa suhteellisen uusi ja virallisesti se tunnistet- tiin omana ilmiönään vasta 1990-luvulla. Vertaistuen ilmenemismuotoja on usei- ta, tunnetuin lienee emotionaalinen ja/tai henkinen tuki samankaltaisessa elä- mäntilanteessa olevalta ryhmältä tai yksilöltä. Vertaistukea saadaan oman tilan- teen jakamisen sekä yhteisen pohdinnan kautta ja siinä korostuu kansalaisen asiantuntijuus omaa elämäänsä koskevissa asioissa. Usein tuki muodostuu myös tiedolliseksi (informatiiviseksi) ja toiminnalliseksi arjen käytäntöjen selvit- tämisen myötä sekä arjen helpottamiseen pyrkivien tekojen kautta. Vertaistuen

yhteiskunnallinen merkitys taas näkyy vertaisryhmän pyrkimyksenä parantaa konkreettisia palveluita ja etuuksia sekä muuttaa asenteita ja taata ryhmälle oikeudenmukainen asema ja kohtelu. Vertaistuki on myös yksi sosiaalisen kuntoutuksen keskeisistä välineistä. (Jantunen 2010, 85; Hokkanen 2011, 286; Soveltamisopas 2015, 34.)

Vertaistuki perustuu keskinäiseen kunnioitukseen, tasa-arvoon ja luottamukseen. Vertaisen tuki on kokemusperäistä ja usein vertaistoiminta perustuu vaihtolovelvollisuuteen. Vertaistuessa olennaista on asia, joka yksilöitä yhdistää. Vertaistuen kautta saavutetaan tietoa, joka tulee vertaisten kokemusten kautta eli se ei perustu kirj tietoon. Elämäkokemukset ja – tilanteet luovat kirjoittamatonta ja ulkopuolisille saavuttamatonta tietoa. Jaetut kokemukset koetaan voimavaroiksi ja ne rakentavat yhteisöllisyyttä. Vertaistukiryhmien jäsenet harvoin tuntevat toisensa entuudestaan ja vertaistukiryhmä nähdään usein erillisenä yksilön muista tukiverkostoista. Tämän ovat vertaistukiryhmiin osallistuneet kokeneet pääosin positiivisena puolena, koska tällöin he eivät ole erilaisia muista, vaan nimenomaan samankaltaisia kuin muut ryhmän jäsenet. Samankaltaisuus tuo turvaa ja ”normaalisuuden” tunnetta. (Hokkanen 2011, 287 – 288; Jantunen 2010,91.)

Vertaisryhmissä tuki perustuu usein keskusteluihin ja esimerkiksi masentuneiden vertaistukiryhmissä, joita Eila Jantunen (2010, 91) on tarkastellut artikkelissaan, keskustelun sujuvuus on usein yksilöllisten valmiuksien lisäksi kiinni vuorovaikutuksen ilmapiiristä (kuten luottamuksellisuus, sallivuus ja kannustus) sekä rakenteista. Rakenteilla viitataan muun muassa erilaisiin toistuviin tapoihin kuten jokaisen kokoontumisen aloittamisen jäsenten ajankohtaisilla kuulumisilla. Jäsenillä on myös vapaus valita, että kertooko hän kuulumisiaan vai asettuuko hän kuuntelijan rooliin. Itse keskustelut voivat vaihdella käytännön asioiden jakamisesta syvimpien tuntemusten käsittelyyn. Vertaisten kanssa käydään läpi tapahtuneita asioita, omia kokemuksia ja tunteita sekä ongelmatilanteita tai huolia, unohtamatta kuitenkaan onnistumisen kokemuksia. (Jantunen 2010, 91.)

Vertaistuki on vastavuoroinen ilmiö eli siinä vertaistukiryhmän jäsen on sekä avunsaaja että avunantaja. Verrattaessa esimerkiksi sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhteeseen, joka perustuu pelkästään yhdensuuntaiseen apuun, antaa vertaistuki monipuolisemmin mahdollisuuksia yksilön osallisuuden parantamiseen. Yhteisiksi koettujen asioiden käsittely ryhmässä edistää yksilön voimaantumista sekä samalla auttaa oman identiteetin vahvistamisessa tai löytämisessä. Vertaistukiryhmä antaa myös oivan välineen itsemääräämisoikeuden harjoitteluun. Jokaisella on oikeus ja vastuu harkita ja pohtia ryhmässä jaettuja ohjeita, ehdotuksia tai neuvoja. Vuorovaikutuksen ilmapiirin tulisi taata, että ryhmän jäsenet pelkäävät vähemmän muiden ryhmäläisten tunteiden loukkamista tai omaa mielipahaa kuin muissa ihmissuhteissa. (Jantunen 2010, 93–95.)

SOKU-hankkeen kautta tavoitettavia nuoria ja nuoria aikuisia voi yhdistää esimerkiksi pitkittynyt työttömyys, syrjäytyminen tai syrjäytymisuhka sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle sekä haasteet oman elämän hallinnassa. Vertaistuen avulla hankkeen nuoret ja nuoret aikuiset jäsenet saadaan mielestämme motivoitumaan ja sitoutumaan toimintaan paremmin sekä saavuttamaan tietoa ja tukea oman alueen samassa elämäntilanteessa olevilta. SOKU-hanke on erilaisten vertaisryhmien osalta vielä muodostumisvaiheessa. Nuoret tutustuvat toisiinsa sekä ohjaajiin ja etsivät omaa paikkaansa ja rooliaan ryhmässä. Oman haasteensa tuo myös ryhmien kokoonpanon vaihtelu. Ohjaajien rooli ryhmäytymisessä on suuri ja toivomme, että työkalupakkimme auttaa ohjaajia toiminnan käynnistämässä sekä nuorten osallistamisessa ryhmän toimintaan. Vertaistuen merkitys voimavarana on kuitenkin tärkeä ja toivomme työkalupakkimme korostavan ja tukevan sitä.

2.4 Aiempia tutkimuksia ja selvityksiä

Matti Tuusan ja Mika Ala-Kauhaluoman (2014) Kuntoutussäätiölle toteuttamassa selvityksessä on jäsennelty valtakunnallisesti toteutettua nuorten sosiaalista kuntoutusta sekä tuotu esille erilaisia nuorten sosiaalisen kuntoutuksen sisällöllisiä kehittämistarpeita. Selvitys on toteutettu käyttämällä aiempaa tutkimus- ja dokumenttiaineistoa sekä hyödyntämällä asiantuntijahaastatteluita ja – kyselyitä, jolloin mahdollistettiin nuorten parissa työskentelevien äänen kuuluminen. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 19.) Kehittämistarpeita ja – ehdotuksia nousi esille ammattilaisten näkökulmasta useita ja esittelemme seuraavaksi niistä työmme kannalta keskeisimmät.

Moni syrjäytyneistä tai syrjäytymisuhan alla olevista nuorista ei kykene itse hakeutumaan palveluihin, vaan heidät tulisi tavoittaa omasta ympäristöstään. Tällöin on tärkeää, että erilaiset kehittämishankkeet (kuten SOKU-hanke ja siinä muodostetut Potkuri-kohtaamispaikat) tekisivät toimintansa näkyväksi ja jalkautuisivat nuorten pariin. Myös yhteistyöverkoston rakentaminen sekä nuorten perheenjäsenten tai muiden lähiverkoston mukaan ottaminen parantaisi mahdollisuuksia tavoittaa nuoret. Samalla nuorelle ja hänen läheisilleen taattaisiin tuki esimerkiksi nopeasti vastaantulevissa ongelmatilanteissa. Olisi hyvä myös kiinnittää huomiota siihen, että nuorille ei välity palveluista tai toiminnasta tiukkaa viranomaiskuvaa, jota he niin usein vieroksuvat. Palveluihin hakeudutaan varmasti mieluummin, jos toiminta on nuorten näköistä. Nuorten omaa aktiivisuutta korostetaan kuitenkin joskus liiallisesti ja on hyvä pitää mielessä, että nuoren palvelutarpeen arvioinnissa on mukana ammattilainen, joka tukee nuorta prosessissa. Haasteena on valitettavasti nuorelle tarjottavien palveluiden huono saatavuus. Yksilöllistä kuntoutuspolkua on vaikea toteuttaa, jos jokaiseen palveluun joutuu jonottamaan. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 19–21.)

Oppimistaitojen kehittäminen ja mahdollisten oppimisvaikeuksien huomiointi koettiin ammattilaisten näkökulmasta puutteelliseksi ja kehittämistarpeena nähtiin nimenomaan nuorten erilaisten oppimistapojen ymmärtäminen. Lisäksi päihde- ja mielenterveyspalvelut olivat usealla paikkakunnalla saatavilla huo-

nosti tai resurssit asiakasmäärään suhteutettuna olivat liian pienet. Maahanmuuttajataustaisten nuorten tarpeisiin ei selvityksen perusteella pystytty tarpeeksi tehokkaasti vastaamaan. Suomen kielen opetus tulisi liittää vielä tiiviimmin osaksi sosiaalisen kuntoutuksen polkua, sillä maahanmuuttajien kielitaidon vaje estää sekä palveluihin pääsyä että niistä hyötymistä. Asiakassuhteen laatuun ja keston on myös kiinnitettävä huomiota. Luottamuksellisen suhteen luominen nuoren kanssa vaatii aikaa ja useita tapaamiskertoja. Tästä näkökulmasta työntekijöiden pysyvyys, ammattitaito nuoren kohtaamisessa ja palveluohjauksen mukainen omatyöntekijäjärjestelmä ovat erityisen tärkeitä. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 20–22, 58.)

Nuorten sosiaalisessa kuntoutuksessa tulisi yksilöllisten tarpeiden pohjalta tarjota tukea ja valmennusta erilaisiin arjen hallinnan toimintoihin kuten talouden suunnitteluun ja yleisesti talousneuvontaan, käytännön asioiden hoitoon ja asiointiin, ruuanlaittoon, hygieniaan sekä kodinhoitoon liittyvissä asioissa. Tuki ja valmennus eivät tarvitse olla ainoastaan ammattilaisten hallinnoimaa, vaan siinä voidaan hyödyntää vertaistukea, nuorten omaehtoista toimintaa sekä kolmannen sektorin (järjestöt) järjestämää harrastus- ja aktivointitoimintaa. Jotta toiminta tavoittaisi todellisen nuorten kokemusmaailman, täytyy siinä korostua nuorten ja heidän läheistensä osallisuus. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 59.)

Hyvin samankaltaisia kokemuksia sosiaalisen kuntoutuksen erityispiirteistä ja erityisesti ryhmätyöskentelyn hyödyistä oli Jouttimäen (2011) artikkelissa Voimavaraistavaa sosiaalityötä ryhmässä. Artikkelin on osa Visio vahvasta aikuis-sosiaalityöstä – hankkeen loppuraporttia. Hankkeen tiimoilta toteutettiin Elämäni kuvat – pienryhmiä, joissa valokuvauksen keinoin pyrittiin muun muassa ryhmäläisten elämäntilanteen ja tavoitteiden tarkasteluun. Ryhmämuotoinen työskentely nähtiin hyvänä vaihtoehtona tai lisänä yksilömuotoisiin tapaamisiin. Ryhmätyöskentelyssä voidaan saavuttaa erilaisia käsittelytasoja kuin pelkässä kahdenkeskeisessä keskustelussa ja työskentely on usein tiiviimpää kuin harvakseltaan sovitut yksilötapaamiset. Asiakkaiden sosiaaliset tarpeet tulevat ryhmätyöskentelyn kautta paremmin kohdatuksi muun muassa tarjoamalla uusia sosiaalisia kontakteja ja samalla sosiaalityöntekijä saa asiakkaan tilanteesta moni-

puolisemman kuvan. Tällöin ei myöskään korostu perinteinen auttaja-autettava roolijako, vaan ryhmässä asiakkaiden voimavaraistaminen on avainasemassa. (Jouttimäki 2011, 94, 97.)

Toiminnallisten ryhmien kautta päästään pois negatiivisuuden leimasta, koska työskentely on harvoin ongelmakeskeistä ja tavoitteina ovat enemmän onnistumisen kokemukset sekä sosiaalinen kanssakäyminen. Vertaistuen saaminen muilta ryhmäläisiltä on yksi arvokkaimmista ryhmien saavutuksista. Samalla asiakkaista voi löytyä ennalta-arvaamattomia voimavaroja ja taitoja, joita yksilötapaamisissa ei tavoiteta. Ryhmämuotoinen työskentely ei perustu vaatimuksiin, joita sosiaalityön asiakkaat kohtaavat muutenkin esimerkiksi toimeentuloon liittyvissä asioissa, vaan siinä keskitytään enemmän asiakkaan voimavaraistamiseen. Pelkästään jo ryhmän toimintaa osallistuminen voi olla merkittävä onnistuminen yksilölle. (Jouttimäki 2011, 98, 120–124.)

Nuorten omia näkemyksiä osallisuuden edistämisestä tutkivat Kati Närhi, Tuomo Kokkonen ja Aila-Leena Matthies (2013) artikkelissaan Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdoista sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Artikkelin on osa *Palvelut ja kansalaisosallisuus – tutkimushanketta (PaKO)*, jossa tarkastellaan hyvinvointipalvelujen roolia osallisuuden edistäjänä. Artikkelin perustuu alle 30-vuotiaiden työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten aikuisten miesten ryhmähaastattelussa saaduista näkemyksistä sosiaali- ja työvoimapalveluiden asiakkuudesta. Asiakkuutta artikkelissa tarkastellaan Vuokko Niirasen (2002) määrittelemien kolmen luokan kautta. Nämä kolme luokkaa ovat kohdeasiakkuus (asiakas toimenpiteiden kohteena), kuluttajaasiakkuus (palveluita valikoiva) ja palveluasiakkuus (aktiivinen kansalainen). *Palvelut* on rajattu tutkimusryhmän käyttöasteen mukaisesti muun muassa sosiaalitoimiston, työvoiman palvelukeskuksen, Kansaneläkelaitoksen, TE-toimiston, etsivän nuorisotyön ja erilaisten kolmannen sektorin palveluntuottajien palveluihin. (Närhi, Kokkonen & Matthies 2013, 113–114, 119.)

Tutkimuksesta käy ilmi, että sosiaali- ja työvoimapalveluilla on tärkeä merkitys siihen, miten osallisuuden ja osattomuuden kokemukset muotoutuvat nuorten

aikuisten elämäntilanteissa. Vaikka osa palveluista (kuten etuusjärjestelmien joustamattomuus ja byrokratia) saivat osakseen kritiikkiä, nähtiin palveluilla olevan selkeästi arvoa perustoimeentulon takaajana, työllistymis- ja koulutusvaihtoehtojen tarjoajana sekä toiminnallisuuden ja arjen tukijoina. Mitä kohtaavampaa ja räätälöidymppää palvelua nuoret kokivat saavansa, sitä paremmaksi arvioitiin positiivisen osallisuuden ja luottamuksen kokemukset. Jos taas palveluihin sisältyi kontrollointia ja sääntöjä, joita ei ymmärrettävästi selitetty, koettiin luottamuspulaa ja epäluuloisuutta. On huomioitava, että tällöin palvelut voivat hyvästä aikomuksestaan huolimatta jopa edistää osattomuuden ja sosiaalisten ongelmien syvenemistä. (Närhi ym. 2013, 142.)

Tutkimuksen mukaan monissa suomalaisen palvelujärjestelmän keskeisimmissä organisaatioissa, kuten Kansaneläkelaitoksessa ja sosiaalitoimistojen toimeentuloturvassa, asiakas eli tässä tapauksessa nuori mies on enemmän toimenpiteiden kohde (kohdeasiakkuus) kuin oman elämänsä asiantuntija ja kumppani. Edellä mainituissa organisaatioissa työskentely on sarjatyömaista massatuotantoa, jossa henkilökohtaiset kontaktit asiakkaiden ja työntekijöiden välillä ovat vähäisiä ja työntekijät ovat heikosti tavoitettavissa. Lisäksi organisaatioita leimaa vuorovaikutuksen yksisuuntaisuus. Joustamaton palvelu ei auta asiakkaan kehittymistä aktiiviseksi toimijaksi. Koska valtaa ei aidosti haluta jakaa asiakkaan kanssa, luo se näennäisen kuvan osallisuudesta ja osallistumisesta. Osallisuus muuttuu enemmän ylhäältäpäin ohjailuksi osallistamiseksi. (Närhi ym. 2013, 143–144.)

Haastatteluiden perusteella taas palveluasiakkuus, jossa asiakas nähdään täysivaltaisena kuntalaisena ja tiedostavana kansalaisena, toteutui parhaiten työvoiman palvelukeskuksissa ja kuntouttavan työtoiminnan kaltaisissa palveluissa. Asiakas tapasi työntekijöitä kasvokkain ja asiakastilanteet olivat aitoja valintatilanteita, jossa asiakkaan elämää vaikeuttavia ongelmia pyrittiin yhdessä ratkaisemaan erilaisten vaihtoehtojen kautta. Kattava tieto asiakkaan vaihtoehtoista, kuten kuntoutuksesta tai koulutuksesta ja valinnan tekemiselle annettu riittävä aika edesauttoivat tilanteen paranemista sen sijaan, että se pelkästään olisi ylläpitänyt nykyistä elämäntilannetta. Lisäksi niillä palveluilla, joissa asiak-

kaita kohdataan vapaammissa kehyksissä eikä kontrolloinnin vuoksi, on suuremmat mahdollisuudet tukea asiakasta kohti aktiivista toimijuutta. Kolmannella sektorilla toimivat palveluntuottajat ovat hyvä esimerkki näistä palveluista. (Närhi ym. 2013, 143–144.)

Sanna Aaltonen ja Päivi Berg (2015) ovat tutkineet nuorten itsensä sekä hyvinvointipalveluja tarjoavien tahojen kokemuksia kohtaamisista. Tutkimuksessa haastateltiin nuoria ja työntekijöitä kahdessa kaupungissa, Espoossa ja Kouvolassa. Meitä kiinnosti erityisesti nuorten oma näkökulma palveluihin ja asiakkuuteen. Nuoret oli jaettu kolmeen eri ryhmään lähtötilanteensa perusteella: Elämän kolhimat, Puolivalmiit sekä Taantuman uhrin. Elämän kolhimat olivat nuoria, joiden elämässä on tekijöitä (kuten asunnottomuus tai mielenterveysongelmat), jotka vaikuttivat merkittävästi nuorten työllistymiseen tai kouluttautumiseen. Puolivalmiit – ryhmässä oli nuoria, jotka olivat aloittaneet kouluttautumisen, mutta keskeyttäneet opinnot. Heillä kuitenkin oli halukkuus ja valmiudet hankkia koulutus tai työpaikka. Taantuman uhrin – ryhmä taas koostui nuorista, joilla oli jo hankittuna koulutus, mutta ei työllistymismahdollisuuksia omalle alalle lähi-alueilta. Haastatteluiden perusteella ryhmien nuoret eivät olleet yhtenäisen ryhmä, vaan heidän taustansa vaihtelivat esimerkiksi vanhempien koulutustason ja työllisyystilanteen näkökulmasta. (Aaltonen & Berg 2015, 42, 76–77, 127.)

Haastatteluiden perusteella sai pääosin positiivisen kuvan kohtaamisista. Nuoret olivat pääosin tyytyväisiä palveluihin ja ilmaisivat haastatteluissa arvostuksensa siitä, että heitä kuunnellaan ja yritetään auttaa sekä tukea. Kritiikkiä nuoret antoivat joidenkin aktivointitoimien ja palveluiden tehottomuudesta ja lannistavuudesta (esimerkiksi työkokeilut ja työharjoittelut). Nuoret kritisoivat myös hankalia aukioloaikoja, pitkiä jonotusaikoja sekä työntekijöiden vaihtuvuutta. Haastatteluista kävi hyvin ilmi, että kaikilla haastatelluilla nuorilla oli samankaltaisia haaveita hyvästä elämästä, johon kuuluu olennaisena osana työnteko. Vastoin yleisiä uskomuksia työttömyys tai toimeettomuus ei ole läheskään jokaisen nuoren valinta. (Aaltonen & Berg 2015, 125–127.)

3 TYÖN TARKOITUS JA TOTEUTUS

3.1 Tutkimuksen tavoite

Opinnäytetyömme tavoitteena on tuottaa toimiva, osallistava ja käytännönläheinen työkalupakki työmenetelmistä ja -välineistä SOKU-hankkeelle nuorten ryhmätoimintaa varten. Opinnäytetyömme kautta tutustumme nuorten sosiaaliseen kuntoutukseen ja sen työskentelytapoihin sekä tavoitteisiin. Samalla kartoitamme osallistavien työmenetelmien vaikutuksia. Olennainen osa työmme tavoitetta on myös ohjaustaitojen harjoittelu ja kehittäminen tulevana sosiaalialan ammattilaisina.

Opinnäytetyömme tuoteosan ensisijainen käyttäjäryhmä on hankkeessa työskentelevät projektityöntekijät sekä yhteistyökumppanit, jotka työskentelevät nuorten ja nuorten aikuisten kanssa. Käyttäjinä toimivat myös hankkeen kohde-ryhmäksi rajatut 18-30-vuotiaat nuoret, joilla on merkittäviä työ- ja toimintakyvyn vajeita, päihde- ja mielenterveyden ongelmia tai erilaisia tuen, ohjauksen ja kuntoutuspalveluiden tarpeita.

Opinnäytetyömme koostuu toiminnallisesta osiosta eli työkalupakista ja siihen liittyvästä raportista. Työkalupakki pyrkii nimenomaan tukemaan ryhmätoiminnan kautta arjen hallinnan edistämistä, itsetunnon vahvistamista ja vuorovaikutustaitojen kehittämistä. Kirjallisessa raportissa käymme läpi työmme teoriapohjan, työmenetelmien valintaprosessin etenemisen sekä valitsemiemme työmenetelmien pilotoinnista saadut kokemukset ja kehittämissuhteet tulevaisuuden työskentelyyn.

Pyrimme työssämme vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

Millaiset osallistavat työmenetelmät soveltuvat nuorten sosiaaliseen kuntoutukseen?

Millaisia vaikutuksia osallistavilla työmenetelmillä on?

3.2 Tutkimusmenetelmät

Opinnäytetyömme on toiminnallinen opinnäytetyö, jossa olemme hyödyntäneet laadullisen eli kvalitatiivisen toimintatutkimuksen periaatteita ja aineistonkeruumenetelmiä. Laadullisessa tutkimuksessa painopisteenä on todellisen elämän kuvaaminen mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Emme pyri tilastollisiin yleistyksiin, vaan haluamme kuvata kattavasti valitsemiemme työmenetelmien teoriapohjaa tai niiden kautta tapahtuvaa muutosprosessia. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2007, 157.)

Laadullisessa tutkimuksessa suositaan ihmistä tiedon keruun välineenä ja aineiston hankinnassa käytetään laadullisia metodeja, joiden avulla tutkittavien näkökulmat pääsevät esille. Kohdejoukko on valittu laadullisessa tutkimuksessa tarkoituksenmukaisesti eikä satunnaisesti. Laadullista tutkimusta kuvaa parhaiten tutkimusprosessissa tapahtuva jatkuva keskustelu aineiston ja tutkijan välillä. Määrälliseen tutkimukseen verrattaessa aineiston analyysi ei tapahdu tutkimuksen loppuvaiheessa, vaan analyysi johdattaa tutkimusta koko prosessin ajan. Laadullisessa tutkimuksessa harvoin pystyy etukäteen suunnittelemaan kerättävän aineiston määrän ja luonteen, vaan aineistoa hankitaan niin kauan kunnes tutkimuskysymykseen on vastattu ja tutkija kokee ymmärtävänsä tutkitavan ilmiön. (Hirsjärvi ym. 2007, 160; Tuomi & Sarajärvi 2009, 85; Kananen 2014a, 18–19.)

Laadullisessa tutkimuksessa aineiston analyysi on toimintaa, joka on koko tutkimusprosessissa mukana ja joka ohjaa tutkimusprosessia ja tiedonkeruuta. Aineiston keruu ja analyysi vuorottelevat keskenään koko laadullisen tutkimuksen ajan. Tutkija on laadullisessa tutkimuksessa tiedon keruun ja analysoinnin väline. Laadullisessa tutkimuksessa tutkitaan erilaisia prosesseja ja ollaan kiinnostuneita ihmisten kokemuksista ympärillä olevasta reaali maailmasta ja merkityksistä. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijaa kiinnostavat erilaiset prosessit, ilmiön ymmärtäminen tekstien, sanojen ja kuvien kautta sekä merkitykset. (Kananen 2014a, 21 – 22.)

Laadullisessa toimintatutkimuksessa taas pyritään teorian ja käytännön vuorovaikutukseen. Lisäksi siinä toteutuu samanaikaisesti tutkimus ja toiminta. Toimintatutkimuksen tarkoitus on pyrkimys muutokseen sekä vaikuttaminen tutkimuskohteeseen ja se soveltuu parhaiten ryhmän ja sen toiminnan tutkimiseen. Toimintatutkimukseen liittyvät tutkija ja ihmiset, jotka kuuluvat käytännön toimintaan. He ovat yhdessä toimijoita, joilla on jokin ongelma ja he etsivät siihen ratkaisua yhdessä ja sitoutuvat muutokseen. Toimintatutkimus on demokraattista toimintaa, koska se sisältää lupauksen paremmasta. Olennaista ovat asianosaisten omat voimavarat ongelman ratkaisemiseen ja yhteistyö, joka edellyttää yhteistä tavoitetta. Tutkijan rooli tutkimuksessa on aktiivinen toimija ja tutkimuksen tiedonkeruumenetelmät perustuvat laadulliseen tutkimukseen. (Kananen 2014a, 22, 67; Kananen 2014b, 11, 14–15, 29.)

Toiminnallinen opinnäytetyö perustuu ammatillisen toiminnan ohjaamiseen ja opastamiseen sekä käsittelyssä olevan toiminnan järjestämiseen tai järjeistämiseen. Toiminnallinen opinnäytetyö mahdollistaa ammattikorkeakoulutuksen peruslähtökohdan, ammatillisen asiantuntijuuden vahvistamisen. Työelämälähtöisyys ja käytännönläheisyys ovat siis toiminnallisen opinnäytetyön perusta. Toiminnallisille opinnäytetöille on usein ominaista erilaisten tutkimuskäytäntöjen hyödyntäminen perustasolla ja erotuksena selkeästi tutkimuksellisiin laadullisiin opinnäytetöihin on tiedon hyödyntäminen suuntaa antavana. Teoriatieto ja esimerkiksi aiemmin tehdyt tutkimukset ja selvitykset auttavat meitä työmenetelmien valinnassa sekä vahvistavat tekemiämme valintoja. Toiminnalliseen opinnäytetyöhön kuuluva tuotos eli produkti on usein kirjallinen. Se on toisenlainen tekstuaalisesti kuin myöhemmin esittelemämme opinnäyteraportti. Tuotos on suunnattu kohde- ja käyttäjäryhmälle, kun taas opinnäytetyöraportissa selostetaan omaa prosessia ja oppimista. Meidän työmme tuotos on työkalupakki SO-KU – hankkeelle menetelmistä nuorten ryhmätyöskentelyn tueksi. Työkalupakkimme sisältää tarkkaan harkittuja työnäytteitä nuorten ja nuorten aikuisten kanssa työskenteleville. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 9, 46, 57, 63–65.)

Opinnäytetyöraportti puolestaan on toiminnallisen opinnäytetyön työprosessia kuvaava teksti, jossa kerrotaan mitä on tehty, miksi ja miten on tehty. Kirjalli-

sessä raportissa pyritään myös syventämään tietoa tutkimuksen kohteena olevista asioista olemassa olevien tietolähteiden ja tutkimustulosten perusteella. Lisäksi raportissa kerrotaan millaisiin tuloksiin on päästy ja mitkä ovat johtopäätökset työn lopussa. Opinnäytetyöraportissa on myös arvio tekijän omasta prosessista, tuotoksesta ja oppimisesta. Opinnäytetyöraportista käy ilmi muille oman opinnäytetyön onnistuminen. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 65; Tuomi & Sarajärvi 2009, 109.)

Aloitimme opinnäytetyömme aineistonkeruun kirjallisuuskatsauksella eli tutustumalla aiheesta tehtyihin aiempiin tutkimuksiin. Samalla määrittelimme kirjallisuuden avulla työmme keskeiset käsitteet. Kirjallisuuskatsauksessa keskitytään tekeillä olevan tutkimuksen kannalta olennaiseen kirjallisuuteen. Katsauksen avulla pyritään osoittamaan, millaisia tutkimuksia aiheesta on jo tehty ja minkälaisia näkökulmia niissä on käytetty. Kirjallisuuskatsauksella osoitetaan siis aiemman tutkimustiedon merkityksellisyys suhteessa omaan tutkimukseen. Tutkijan vastuulla on seuloa mahdollisen laajasta aineistosta asianmukainen ja tutkimustaan tukeva kirjallisuus sekä suodattaa valituista tutkimuksista ja lähteistä pääasiat. (Hirsjärvi ym. 2007, 117, 253.)

Haimme tutkimuskirjallisuutta erilaisista tietokannoista sekä internetistä työmme keskeisten käsitteiden eli avainsanojen perusteella. Kirjallisuutta ja tutkimuksia löytyi paljon ja pyrimme valitsemaan mukaan uusimmat tutkimukset ja selvitykset. Tätä rajausta vahvisti uudessa sosiaalihuoltolaissa tehdyt linjaukset ja toimenpide-ehdotukset. Työkalupakin menetelmien kohdalla hakumme eivät rajoituneet pelkästään avainsanoihin, vaan otimme hakusanoiksi työkalupakin tavoitteiden mukaisia ilmauksia kuten itsetunnon vahvistaminen, voimavaraistaminen, vuorovaikutus ja sen kehittäminen sekä luovuus. Menetelmien hauissa emme pitäneet tärkeänä tieteellisyyttä, vaan halusimme siihen mukaan monipuolisia, muokattavia menetelmiä. Käymme kappaleessa 4.1 läpi tarkemmin menetelmien valintaprosessimme.

Toisena tiedonkeruumenetelmänä työssämme on osallistuva havainnointi, jossa pyritään oppimisen kautta muutokseen. Siinä tutkija on mukana ilmiössä, jota

tutkitaan. Tutkija tekee osallistuvassa havainnoinnissa havaintoja asian tilasta ja haastattelulla yleensä tarkennetaan ja täydennetään oikeaa havainnointia ja siitä tehtävää tulkintaa. (Kananen 2014a, 67; Kananen 2014b, 29.) Osallistuva havainnointi valikoitui luontevasti opinnäytetyömme tiedonkeruumenetelmäksi, koska testasimme kahta menetelmää tuoteosastamme. Havainnoinnin tueksi ja ohjaustuokioiden arvioimiseksi keräsimme osallistujilta myös palautetta avoimella kyselylomakkeella.

Osallistuvan havainnoinnin apuna ja työkaluna voi käyttää esimerkiksi tutkimuspäiväkirjaa tai havainnointipäiväkirjaa. Havainnoinnin dokumentointi ja sen toteennäyttäminen on tärkeää tieteellisessä työssä, koska se lisää työn luotettavuutta. Strukturoitu havainnointi tarkoittaa sitä, että havainnoitsija tietää mitä hän seuraa ja mihin hän kiinnittää huomionsa. Ne asiat on määritelty valmiiksi tutkimusongelman yhteydessä. Hänellä voi olla valmis lomake. Siihen hän kirjaa asiat, mitä hänen täytyy seurata. Strukturoimaton havainnointi taas tarkoittaa sitä, että havainnoijalla ei ole tarkkaa listaa tai lomaketta, mitä seurata. Hän kirjoittaa ylös mahdollisimman paljon havainnoitavaan tilanteeseen liittyviä asioita. Tässä tilanteessa videointi on hyvä keino asioiden muistamiseksi. Kenttämuis-tiinpanot tarkoittavat sitä, että tutkija tekee muistiinpanoja kenttätöön aikana. Asiat kirjoitetaan ylös mahdollisimman pian toiminnan jälkeen. (Kananen 2014b, 82 – 86.)

Keskustelimme etukäteen työmme ohjaajien kanssa testaustilanteiden videoinnista. Päätimme, että valmistaudumme testausten videointiin. Testaustilanteissa päätimme kuitenkin luopua videoinnista, koska koimme, että se olisi tuonut tilanteeseen liikaa jännitteitä eikä keskusteluja olisi syntynyt niin vapaasti. Sen sijaan teimme molemmat muistiinpanoja testaustilanteessa sekä kävimme heti testauksen jälkeen koonti- ja palautekeskustelun keskenämme. Siinä kävimme läpi tunnelmat, havainnot, ajatukset ja mahdolliset kehittämiskohteet testaustilanteesta.

Keräsimme myös testaukseen osallistuneilta palautetta laatimamme palautelomakkeen avulla. Sen tarkoituksena oli saada selville millaiseksi osallistujat koki-

vat tuokion ja miten he mahdollisesti kehittäisivät niitä. Palautelomakkeen ajattelimme antavan meille tietoa, jota ei välttämättä olisi saatu osallistuvan havainnoinnin kautta. Esimerkiksi negatiivisen palautteen antaminen voi olla helpompaa kirjallisesti ja nimettömänä. Palautelomakkeessa kysyimme myös mitä toiveita Potkuri-kohtaamispaikkojen toiminnalle osallistujilla on. Tarkoituksenamme oli hyödyntää saatuja palautteita työkalupakin suunnittelussa. Palautteen määrä jäi kuitenkin hyvin niukaksi ja se toimikin enemmän suuntaa antavana kuin konkreettisenä apuna.

3.3 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen eettisyyttä pohditaan heti tutkimuksen alkuvaiheessa. Tutkimuksen aiheen valinta on ensimmäinen eettinen ratkaisu, jonka tutkija tekee. Lisäksi tutkijan täytyy ottaa huomioon perehtyneisyys ja suostumus. Perehtyneisyys tarkoittaa tutkittavan tietoa ja ymmärrystä siitä, mitä tulee tapahtumaan ja mitä saattaa tapahtua. Suostumus puolestaan tarkoittaa, että tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden suostuminen tutkimukseen on vapaaehtoista ja tutkittava on pätevä tekemään arviointeja. Tutkimuksen eettisyyteen liittyy olennaisesti epärehellisuuden välttäminen koko tutkimuksen ajan. Muiden tekstejä ei esitetä omina, toisten tutkijoiden osallisuutta tutkimuksessa ei vähätellä eikä tutkimustuloksia yleistetä kriitikittömästi. Lisäksi itseplagointia, eli omien aiempien tutkimusten näennäistä muuttamista, pidetään tiedeyhteisön harhaanjohtamisena. Eettisyyteen kuuluu myös tutkimuksen huolellinen raportointi ja tutkimusmäärärahojen asianmukainen käyttö. (Hirsjärvi ym. 2007, 24 - 27.)

Opinnäytetyömme aiheeksi valikoitui nuorten ja nuorten aikuisten sosiaalinen kuntoutus ja siihen liittyvät työskentelymenetelmät. Aihe on yhteiskunnallisesti ajankohtainen ja tärkeä. Tiedostimme aiheen valinnan tuoman vastuun ja ymmärsimme, että emme voi aloittelevina tutkijoina käyttää samoja menetelmiä kuin esimerkiksi koulutetut psykologit tai psykoterapeutit. Ennen testauksia kerroimme hankkeen projektityöntekijöille mitä olemme tulossa testaamaan ja he saivat tutustua menetelmiin etukäteen. Osallistujat testauksiin tulivat projekti-

työntekijöiden kutsumina vapaaehtoisina osallistujina. Testauspäivinä esitimme osallistujille lyhyesti opinnäytetyömme ja tulevan testauksen sisällön ja tarkoituksen. Korostimme, että ketään ei voi tunnistaa opinnäytetyömme testauksista ja palautteista, vaan raportointi tapahtuu anonyymisti.

Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuutta varmistetaan tutkijan tarkalla kuvauksella tutkimuksen kaikista vaiheista. Tutkimukseen liittyvän aineiston tuottamiseen liittyvät olosuhteet kerrotaan totuudenmukaisesti ja selkeästi. Tutkija kertoo tarkasti esimerkiksi havainnointitutkimuksessa paikoista, joissa aineiston kerääminen tapahtui. Tutkijan on tärkeää kuvailla luokittelujen tekeminen, niiden syntyminen ja perusteet, oma itsearviointi, mahdolliset virhetulkinnat ja häiriötekijät. Tutkijan täytyy osata perustella tulkintansa, eli mihin hän päätelmänsä perustaa. (Hirsjärvi ym 2007, 227 – 228.) Olemme kuvanneet raportissamme kaikki opinnäytetyömme työskentelyvaiheet sekä pyrkineet perustelemaan mahdollisimman kattavasti tekemämme valinnat. Olemme myös kuvanneet menetelmien testauksien olosuhteet sekä pohtineet omaa toimintaamme ja onnistumistamme menetelmien valinnoissa ja testauksissa. Lopussa arvioimme vielä koko opinnäytetyömme prosessia.

Olemme hyödyntäneet opinnäytetyössämme triangulaatiota eli kolmiomittausta, jonka avulla pyritään tarkastelemaan tutkittavaa ilmiötä mahdollisimman monesta näkökulmasta ja saamaan vahvistusta tutkimustulokselle. Tällöin tutkimuksessa hyödynnetään erilaisia tutkimusmetodeja, tutkijoita, tiedonkeruumenetelmiä, tiedonlähteitä ja teorioita. Norman K. Denzin (1978) kuvaa teoksessaan neljää eri triangulaation muotoa, jotka ovat menetelmätriangulaatio, teoriatriangulaatio, tutkijatriangulaatio sekä aineistotriangulaatio. Opinnäytetyömme aineisto on kerätty sekä kirjallisuudesta että osallistuvan havainnoinnin ja palautelomakkeen avulla menetelmien testauksesta. Olemme siis hyödyntäneet aineistotriangulaatiota, jossa tutkimuksen aineisto kerätään erilaisia lähteitä käyttäen. (Denzin 1978, 295; Kananen 2014b, 122–124.)

Samalla työssämme toteutuu myös sisäisen menetelmätriangulaation periaatteet, koska työmme muodostuu erilaisista laadullisista tutkimusmenetelmistä, eli

kirjallisuuskatsauksesta ja toimintatutkimuksesta. Testausten havainnoinnissa olemme molemmat olleet mukana sekä kirjanneet ylös havaintojamme ja kokemuksiamme. Tällöin toteutuu myös tutkija-triangulaatio, jossa tutkimuksen luotettavuutta pyritään parantamaan ottamalla mukaan tutkimukseen useampia tutkijoita. Olemme koko opinnäytetyöprosessin ajan keskustelleet valinnoistamme ja prosessin etenemisestä. Tämä vuoropuhelu on mahdollistanut uusien näkökulmien löytymisen sekä varmistanut tutkimuksen etenemistä ja luotettavuutta. (Denzin 1978, 297, 301; Kananen 2014b, 122–124.)

4 TYÖKALUPAKIN KOKOAMINEN JA TESTAUS

4.1 Työmenetelmien valinta

Aloitimme työkalupakkimme kokoamisen tutustumalla jo tehtyihin tutkimuksiin ja selvityksiin sosiaalisen kuntoutuksen ja työelämäosallisuuden parantamisesta ja kehittamisestä. Niistä saimme hyvän pohjan työkalupakkimme menetelmien tavoitteisiin. Myös keskeisiin käsitteisiin tutustuminen tuki valintojamme. Työkalupakin kokoamisen kannalta oli olennaista pitää mielessä nuoruuden kehitystehtävät sekä erityispiirteet, jotka kuvasimme aiemmin. Nuoren elämässä vertaisryhmät, kuten saman ikäiset ystävät tai harrastusryhmät, ovat suuressa osassa ja koimme tärkeäksi saada työkalupakkiimme mukaan juuri ryhmässä tai pienryhmässä toteutettavia toimintoja. Samalla varmistimme, että nuorille on mahdollisuus vertaistuen saamiseen.

Nuorten oma osallistuminen oli suunnittelumme keskiössä, nimenomaan ryhmäytymisen, vertaistuen ja itsetunnon vahvistamisen kautta. Työkalupakkimme menetelmien kautta pyritään yksittäisten nuorten osallisuuden ja osallistamisen kehittämiseen ja parantamiseen. Tällöin meidän oli tiedostettava ne syrjäytymisen uhat tai sen tuoman haasteet, jotka ovat nuorten arjen hallinnan ja itsetunnon kasvun esteenä. Samalla pidimme mielessämme, että hankkeen nuoret ja nuoret aikuiset eivät ole pelkästään toiminnan kohteena, vaan tavoitteena on nuorten ohjaaminen ja tukeminen kohti aktiivista toimijuutta.

Meidän oli myös muistettava, että osalle nuorista muiden kanssa toimiminen ja sosiaalinen vuorovaikutus ylipäätään ei ole luontaista. Sosiaalisten taitojen harjoittelu ryhmän välityksellä on jo merkittävä askel kohti osallisuuden parantamista. Lähes kaikki valitsemistamme toiminnoista voi toteuttaa yksilö- tai parityökentelynä, jos joku nuorista kokee ylitsepääsemättömäksi osallistua ryhmätöihin. Nuori voi kokea menetelmien tekemisen niin haasteelliseksi, että niiden tekeminen vasta kotona omassa ympäristössään on mahdollista. Osa menetelmistämme onkin sellaisia, jotka nuori voi tehdä kotona omassa rauhassaan

ja halutessaan hän voi käydä asioita ohjaajan kanssa läpi vaikkapa seuraavana päivänä.

Kävimme valintaprosessin aikana pitkiä keskusteluita, joissa pohdimme menetelmien sopivuutta kohderyhmälle. Olimme välillä todella epävarmoja menetelmistä. Työmme taustatiedot rajoittuivat SOKU-hankkeen peruskuvaukseen kohderyhmästä. Ryhmien koko oli myös haaste, emme tienneet onko nuoria paikalla vain muutama vai isompi joukko. Meillä ei ollut alkuvaiheessa vielä tietoa siitä, miten ryhmäytyminen ja Potkuri-kohtaamispaikkojen toiminta on alkanut. Lähdimme ensin luomaan työkalupakkia tapaamiskertojen perusteella kronologisesti aloittaen tutustumisesta. Päätimme kuitenkin luopua siitä mallista, kun meille selvisi, että toiminta Potkureissa oli jo pyörähtänyt pienimuotoisesti käyntiin. Koimme, että työkalupakkimme on hyödyllisempi ja tarkoituksenmukaisempi, jos sieltä voi poimia juuri oikeaan hetkeen tai teemaan sopivan menetelmän kätevästi.

Etsimme menetelmiä erilaisilla hakusanoilla internetistä sekä kirjastojen tietokannoista. Hakusanoja olivat muun muassa nuoret, nuoruus, vuorovaikutus ja sen kehittäminen, arjen hallinta, itsetuntemuksen kehittäminen, ryhmäytyminen ja luovuus. Lisäksi hyödynsimme teoriaosuudessa käytettyjen teosten lähdeluetteloita. Myös oma mielenkiintomme ohjasi tiedon hakemisessa, esimerkiksi kädentaidoissa haimme menetelmiä, joihin olimme jo tutustuneet muussa yhteydessä kuten opiskeluissamme. Otimme työkalupakin kokoamisessa huomioon mahdollisuuden muokata menetelmiä kohderyhmälle sopiviksi, vaikka niitä ei alkuperäisessä tarkoituksessa ole esimerkiksi nuorten kanssa käytetty. Fokusoimme siis menetelmiä nuorille ja nuorille aikuisille sopiviksi tai valitsimme nimenomaan lähdekirjallisuudesta nuorille ja nuorille aikuisille suunnatut menetelmät.

Menetelmiä löytyi runsaasti ja yhden menetelmän tai lähteen löytyminen johti yleensä uusille sivustoille tai uuden teoksen pariin. Huomasimme pian, että materiaalin määrä on loputon ja emme millään voi kaikkea ottaa työkalupakkiimme. Siksi päädyimmekin valitsemaan jokaisesta osa-alueesta muutaman esimerkin-

omaisen menetelmän ja kokoamaan työkalupakin loppuun niin kutsutun vinkki-listan, jossa on hyödynnettäviä oppaita, sivustoja ja kirjallisuutta myöhempää käyttöä varten.

Työkalupakkimme ensimmäinen osa-alue on tutustuminen ja ryhmäytyminen. Koimme tärkeäksi, että aloitamme menetelmillä, jotka luovat pohjaa tulevaisuuden työskentelylle. Sitoutuminen työskentelyyn ja osallisuuden kehittäminen mahdollistuvat luottamuksellisen ilmapiirin ja ryhmähengen luomisen myötä. Tutustumisen kautta nuoret tulevat huomioiduksi yksilöinä ja saavat rohkeutta osallistua tulevaan toimintaan. Valitsemamme menetelmät eivät vaadi, että nuorten tarvitsisi heti alussa tuoda esille omia haasteitaan, vajavuuksiaan tai vaikeita elämäntilanteitaan, vaan tutustuminen tapahtuu niin sanotusti kevyempien menetelmien kautta.

Toiseen osa-alueeseen valitsimme itsetuntemukseen liittyviä menetelmiä. Positiivisten asioiden ja piirteiden löytäminen omasta itsestään ja elämästään on nuoren hyvinvoinnin kannalta tärkeää. Lisäksi omien henkilökohtaisten haasteiden kohtaaminen ja tuen tarpeen hyväksyminen on välttämätöntä. Ymmärryksen lisääntyminen itsetuntemuksesta auttaa myös nuorta muuttamaan ajatusmaailmaansa tulevaisuuslähtöiseksi sen sijaan, että hän tyytyisi olemassa olevaan tilanteeseen.

Kolmannessa osa-alueessa keskityimme vuorovaikutusta kehittäviin menetelmiin. Tämä osa-alue oli meille selkeästi haasteellisin, koska tiedossamme oli nuorten ja nuorten aikuisten vaikeudet sosiaalisissa tilanteissa. Jouduimme jatkuvasti pohtimaan olivatko työmenetelmät sopivia tai onnistuisimmeko innostamaan osallistujia toimintaan. Lisäksi meillä ei ollut tiedossa osallistujamäärää, joka osaltaan vaikeutti menetelmien valintaa. Halusimme erityisesti vahvistaa osallistujien uskallusta sosiaaliseen vuorovaikutukseen sekä kehittää heidän vuorovaikutustaitojaan. Kehitys tapahtuu mielestämme sitä kautta, kun osallistujat ymmärtävät kuuntelemisen tärkeyden ja vuorovaikutustilanteeseen vaikuttavat eri tekijät kuten sanaton viestintä.

Aiemmissa tutkimuksissa sosiaalialan ammattilaiset kaipasivat sosiaaliseen kuntoutukseen arjen hallinnan tukemiseen liittyviä menetelmiä, joten jatkoimme työkalupakin kokoamista niistä. Keskustelimme ensin yhdessä mitä arjen hallinnan osa-alueita haluamme työkalupakkiin valita. Päädyimme keskustelun jälkeen valitsemaan ajankäytön ja sen suunnittelemisen, taloudensuunnittelun ja taloudenhallinnan sekä itsenäisen asumiseen ja kodinhoitoon liittyviä asioita. Ajankäytön suunnitteluun löytyi helposti materiaalia ja valmiita menetelmiä, mutta muuten arjen hallintaan liittyvien valmiiden menetelmien löytyminen oli haasteellista. Päätimme, että tämä osa-alue perustuu enemmän tiedonjakamiseen. Löysimme kattavia ja toimivia internet-sivustoja, joiden avulla kokosimme erilaisia tietoiskuja itsenäiseen asumiseen liittyvistä asioista. Tietoiskuja voi joko käydä nuoren kanssa läpi henkilökohtaisessa tapaamisessa tai sitten suuremman ryhmän kanssa.

Myös oppimistapojen erilaisuus tai oppimisvaikeuksien huomiointi sosiaalisessa kuntoutuksessa koettiin aiemmissa tutkimuksissa tärkeäksi. Jätimme oppimisvaikeudet kuitenkin pois työstämme, koska katsoimme niiden kuuluvan enemmän oppilaitosten vastuulle eikä meillä ole vaadittavaa pedagogista osaamista oppimisvaikeuksista.

Viimeinen osa-alue työkalupakissamme sisältää luovuuteen liittyviä menetelmiä. Valitsimme menetelmiä, joiden avulla osallistujat voivat toteuttaa itseään käsillä tekemisen kautta. Valitsemissamme menetelmissä osallistujille jää konkreettinen tuotos. Toiminta on siis näkyvästi tavoitteellista. Menetelmien avulla pyritään kehittämään osallistujien luovuutta sekä tarjoamaan heille vaihtoehtoisia kanavia ilmaista itseään. Valokuvausmenetelmän kautta voidaan lähestyä syvällisiäkin aiheita, kun taas askartelutoiminnot pitäytyvät enemmän luovuuden löytämisessä.

4.2 Työmenetelmien testaus

Testasimme kokoamastamme työkalupakista kahta eri menetelmää. Valitsimme Kemin Potkuri-kohtaamispaikkaan testattavaksi menetelmäksi luovuuteen liittyvistä toiminnoista Muistojen jääkaappimagneetti-menetelmän. Menetelmässä työstetään vanhoista ja mahdollisesti nuorille merkityksellisistä esineistä tai valokuvista jääkaappimagneetteja. Sodankylään valitsimme testattavaksi arjen hallintaan liittyvistä menetelmistä Kuinka käytän aikani? -menetelmän. Menetelmässä pohditaan ajankäyttöä eri näkökulmista sekä pyritään saada suunnitelmallisuutta nuorten ajankäyttöön.

Osallistuimme elokuussa 2015 SOKU-hankkeen hanketyöryhmän tapaamiseen Rovaniemellä, jossa esittäydyimme ja kerroimme opinnäytetyöstämme. Hanketyöryhmään kuuluivat myös Kemin ja Sodankylän Potkuri-kohtaamispaikkojen projektityöntekijät, joiden kanssa sovimme menetelmien testaamisesta ja ajankohdasta. Ilmoitimme molempiin kohtauspaikkoihin testattavat menetelmät noin viikkoa ennen testausta, jotta he voisivat kertoa mahdollisille osallistujille tulevista testauksista. Valinnan testattavista menetelmistä teimme itse, koska emme huomanneet, että valinnan olisivat voineet tehdä nuoret itse yhdessä projektityöntekijöiden kanssa. Valitsimme menetelmät eri aihealueiden piiristä, jotta saisimme kokeiltua eri tavalla toteutettavia työskentelytapoja. Meillä ei ollut käytävissä olevien resurssien vuoksi mahdollista tehdä useampia testauksia.

Kemin testaukseen valmistauduimme ostamalla kuumaliimapistoolit, magneetteja ja hankkimalla monenlaisia kierrätysmateriaaleja omista varastoistamme ja kirpputoreilta. Pyrimme ottamaan materiaalien hankinnassa huomioon molemmat sukupuolet, jotta sekä naisille että miehille löytyisi mieleistä työstettävää. Olimme pyytäneet projektityöntekijää kertomaan osallistujille, mitä tulemme tekemään. Nuoret voivat halutessaan tuoda mukanaan heille tärkeitä tai merkityksellisiä pieniä esineitä, valokuvia tai koruja, joista he haluaisivat tehdä magneetin. Olimme myös suunnitelleet, että kohtaamispaikkaan voisi maalata magneettimaalilla ilmoitustaulun, joka toimisi viestitauluna kohtaamispaikassa ja sitä voisi hyödyntää eri tavoin vaikkapa työkalupakistamme löytyvien menetelmien

toteutuksessa. Tämä ei kuitenkaan onnistunut, koska kohtaamispaikka sijaitsi suojellussa rakennuksessa. Otimme sen sijaan mukaan metallitaulun valmiiden magneettien kokeilua ja esittelyä varten.

Aloitimme järjestelemällä tilan toimintaan sopivaksi ja asettelemalla tarvittavat tavarat esille. Testaukseen osallistui kolme nuorta, kaksi naista ja yksi mies, kaikki olivat iältään alle 20-vuotiaita. Esittäytymisen jälkeen kerroimme opinnäytetyöstämme ja tuokion sisällöstä. Lisäksi kerroimme keräävämmme palautteen heiltä tuokion lopuksi. Ohjeistimme nuoria, että he voivat tehdä kaksi magneettia, joista toinen tulisi kertoa heistä itsestään ja toinen voisi olla lahja jollekin tärkeälle ihmiselle. Sovimme, että lopussa jokainen esittelee omat magneettinsa. Tässä vaiheessa tarkistimme myös, ovatko nuoret tuoneet omia tärkeitä esineitä mukanaan. Kahdella heistä oli omia esineitä mukana. Rohkaisimme nuoria käyttämään luovuutta kertomalla, että kaikki meillä mukana oleva materiaali on vapaasti käytettävissä ja mieleiseksi muokattavissa. Nuoret olivat innostuneita ja aloittivat työskentelyn saman tien. Olimme päättäneet etukäteen, että teemme myös itse magneetteja välttääksemme perinteistä ohjaaja – ohjattava - asetelmaa. Ilmapiiri oli rento ja keskustelua virisi monenlaisista asioista. Kuumaliimapistoolien käyttö oli osalle tuttua entuudestaan, joten tilanteessa ei juuri tarvinnut nuoria ohjata magneettien teossa, vaan tekeminen tuntui luontevalta yhdessäololta.

Tuokioon varattu aika meni nopeasti ja päätimme yhteisesti aloittaa magneettien esittelyn, vaikka osa vielä teki omaansa. Valmiit magneetit laitettiin metallitauluun ja ne valokuvattiin nuorten luvalla. Kaikki esittelivät omat magneettinsa ja tarinat niiden taustalla. Tarinat liittyivät esimerkiksi tärkeään ihmissuhteeseen, harrastukseen tai lemmikin menettämiseen. Osa magneeteista ei kuitenkaan sisältänyt tarinaa, vaan olivat tekijöidensä mukaan taideteoksia. Emme ehtineet pitää varsinaista palautekeskustelua, vaan pyysimme palautteen kirjallisesti laatimaamme palautelomakkeeseen.

Nuoret täyttivät palautelomakkeen (liite 1). Niistä saatu palaute oli positiivista ja toiminta koettiin mukavaksi ja luovuutta edistäväksi. Nuoret kuvasivat tilanteen

rennoksi eikä tutustumista yhden palautteen mukaan pakotettu. Jokaisessa palautteessa yhdessäolo ja muiden kanssa jutteleminen koettiin hyväksi asiaksi. Yksi nuorista suositteli tämän tapaista toimintaa ja tekemistä muillekin nuorille. Kysyimme palautelomakkeessa myös nuorten toiveita tulevaisuuden toiminnalle Potkuri-kohtaamispaikassa. Nuoret toivoivat rentoa yhdessä puuhastelua kuten pelejä ja askartelua omaan tahtiin.

Sodankylän testaukseen valitsimme Arjen hallinta-osioon kuuluvan menetelmän Miten käytän aikani? Arjen hallinnan edistäminen on tullut vastaan monelta eri taholta kuten kirjallisuudesta ja keskusteluista SOKU-hankkeen työntekijöiden kanssa. Halusimmekin nimenomaan testata yhtä menetelmää tästä osiosta. Lähtökohta hyvälle arjen hallinnalle on osallistujan ymmärrys ajankäytöstään. Valmistauduimme testaukseen kopioimalla valmiita kellotaulu-kaavioita sekä pohtimalla etukäteen kysymyksiä keskustelun pohjaksi. Lisäksi tutustuimme Nyyti ry:n Elämäntaitokurssin materiaaleihin ajankäytöstä ja arjesta. Sodankylässä ei vielä Potkuri-kohtaamispaikkaa ollut avattu, joten olimme Seita-säätiön tiloissa. Tuokio pidettiin tilavassa kokoushuoneessa, jossa istuimme suuren pöydän ympärillä. Testaukseen osallistui 11 eri-ikäistä henkilöä. Ajatellen kohderyhmäämme, jotka ovat 18–30-vuotiaat nuoret ja nuoret aikuiset, osallistujista noin viisi sopi kohderyhmään. Esittäytymisen jälkeen kerroimme jälleen opinäytetyöstämme ja tuokion sisällöstä sekä lopussa tapahtuvasta palautteen keräämisestä. Painotimme myös, että emme kerää kellotaulukaavioita tuokion lopussa itsellemme, vaan osallistujat saavat pitää ne itsellään.

Menetelmä jakautui kahteen eri vaiheeseen. Jaoimme ensin osallistujille yhden tyhjän 24 tunnin kellotaulu-kaavion, johon pyysimme heitä merkitsemään niin sanotusti normaalin arkipäivän toiminnot. Meillä ei ollut tietoa, kuinka paljon osallistujia tulisi paikalle, joten jouduimme pyytämään projektityöntekijää kopiimaan meille lisää kaavioita ja palautelomakkeita. Aikaa osallistujille kaavion täyttämiseen annettiin 10 minuuttia, jonka jälkeen keskustelimme heidän arjestaan. Teimme myös itse kaaviot. Ajan päätyttyä aloitimme keskustelun tiedustelemalla miltä kaavion täyttäminen tuntui. Keskustelu alkoi verkkaisesti, mutta apukysymysten avulla saimme osallistujat ääneen. Apukysymyksissä tie-

dustelimme muun muassa nukkumiseen ja liikuntaan käytetystä ajasta sekä ruokailuajoista. Erityisesti nukkumiseen käytetty aika tuntui vaihtelevan ja osa osallistujista myönsi nukkuvansa liian vähän. Kävimme myös läpi keskustelussa aikaa, jonka käytöstä osallistujat saavat itse päättää. Moni totesi sitä olevan liian vähän.

Toisessa vaiheessa jaoimme taas osallistujille uudet tyhjät kellotaulu-kaaviot. Niihin pyysimme heitä täyttämään vuorokauden toiminnot siten, kun he halusivat aikansa käyttää. Annoimme taas heille aikaa kaavion täyttämiseen 10 minuuttia. Keskustelimme ryhmässä siitä, kuinka paljon kaaviot olivat muuttuneet ensimmäisestä osasta. Moni oli poistanut tai vähentänyt työn osuuden ja lisännyt vapaa-aikaa. Nukkumiseen haluttiin käyttää enemmän aikaa ja kotitöihin taas vähemmän. Toinen osa ei herättänyt niin vilkasta keskustelua, koska sen aiheita oli jo sivuttu ensimmäisessä osassa. Näkemyksemme mukaan toisen kellotaulu-kaavion täyttäminen ei ole kuitenkaan pakollista, vaan keskustelun voisi käydä kokonaan yhden kaavion perusteella.

Käytimme samaa palautelomaketta kuin ensimmäisessä testauksessa ja sen täytti osallistujista kahdeksan. Muutama osallistuja lähti heti keskustelun jälkeen, kun arvioimamme kesto tuokion pituudelle (45 minuuttia) päättyi. Palaute oli niukkaa, tosin pääosin positiivista. Tuokion aihe koettiin tarpeelliseksi ja hyödylliseksi sekä ajatuksia herättäväksi. Muutaman palautteen mukaan aiheesta saatiin aikaan hyviä keskusteluja ja osallistujista oli mukava kuulla muiden rutineista. Osan mielestä tuokio ei antanut mitään uutta tietoa omasta ajankäytöstään. Kysyimme palautelomakkeessa osallistujien toiveita Potkuri-kohtaamispaikan toiminnalle, mutta ilmeisesti heillä ei ollut vielä tarkempaa tietoa perustettavasta kohtaamispaikasta, koska kukaan ei täyttänyt sitä kohtaa kysymyksistä.

4.3 Johtopäätökset

Testausten aikana teimme muistiinpanoja tuokioiden kulusta sekä pyrimme mahdollisimman nopeasti käymään tuokiot läpi. Keräsimme muistiin positiivisia ja negatiivisia puolia tuokioista. Testausten ryhmien koossa oli suuri ero, koska toisessa ryhmässä oli vain kolme osallistujaa ja toisessa taas 11. Ryhmät erosivat myös ikärakenteeltaan, koska suuremmassa ryhmässä ikäjakauma oli paljon laajempi. Meidät yllätti, että kuinka vähän laaja ikäjakauma vaikutti keskusteluun. Pelkäsimme aluksi, että nuoret eivät uskalla tuoda esille omia ajatuksiinsa, mutta he osallistuivat keskusteluun tasapuolisesti. Koimme, että pienryhmän kanssa työskentely oli luontevampaa ja tilanne tuntui antavan osallistujille enemmän kuin suuressa ryhmässä. Keskustelun luonne oli myös hieman avoimempaa. Isommassa ryhmässä oman mielipiteen kertominen voi olla vaikeampaa. Suuremman ryhmän keskusteluissa näkyi selvästi ryhmän jakautuminen kahteen pienempään ryhmään, kuitenkin pysyen samassa aiheessa. Jälkikäteen totesimme, että meidän olisi pitänyt ohjata keskustelua siten, että se käydään koko ryhmän kesken.

Molemmilla testauskerroilla tilat tuntuivat hieman levottomilta. Ohikulkijoita oli paljon ja tuokiot keskeytyivät vähän väliä. Tilojen rauhallisuuteen tulisi meidän mielestämme kiinnittää enemmän huomiota. Etenkin, kun osassa työkalupakin menetelmissä käsitellään hyvin henkilökohtaisia asioita. Suuremman ryhmän kanssa toimiessa kannattaa huomioida tilan toimivuus. Olimme kokoontuneet isomman ryhmän kanssa neuvotteluhuoneeseen, jossa oli suuri pöytä. Siellä keskustelut jakaantuivat helposti, koska pöytä jakoi istumapaikat etäälle toisistaan. Olisimme voineet järjestää tilaa toimivammaksi siirtämällä pöydän pois ja istumalla esimerkiksi piirissä. Molempien testauskertojen kohdalla meillä tuli kiire palautteen keräämisessä ja ajan seuranta olisi tullut tehdä tarkemmin. Menetelmän ohjaajan tulee pitää kiinni sovitusta aikataulusta ja esimerkiksi ohjata keskusteluja oikeaan suuntaan, jos aiheesta ajaututaan harhaan.

Päätimme ennen testauksia, että osallistumme toimintoihin myös itse, jotta toiminta olisi luontevaa ja ilmapiiri olisi suotuisa avoimelle keskustelulle. Luovuu-

teen liittyvän menetelmän testaus tuntui helpommalta, koska kyseessä oli konkreettinen tekeminen kirjallisen tuotoksen sijaan. Keskustelua syntyi työskentelyn ohessa rennosti eikä se korostunut yhtenä toiminnan tavoitteena. Varmasti jokainen meistä tietää miltä tuntuu, kun pyydetään kertomaan itsestään suuremmalle ryhmälle. Toiminnallinen tekeminen edistää testauksien perusteella paremmin toisiinsa tutustumista ja ryhmähengen syntymistä. Tällöin myös keskustelu oli vapaampaa ja loi pohjaa myös syvällisempien aiheiden käsittelylle.

Olemme koonneet testauksien sisällön ja menetelmien tavoitteet taulukkoon 1. Taulukossa ovat osallistujien kokemukset ja kommentit sekä meidän tutkijoiden arviot menetelmien onnistumisesta ja käytettävyydestä.

Taulukko 1. Menetelmät ja johtopäätökset testauksista

Menetelmä	Tavoitteet	Sisältö	Kokemukset ja kommentit	Tutkijoiden arvio
<i>Muistojen jääkaappimagneetti</i>	Luovuuden lisääminen, itsensä ilmaisuus (tunteet, mielialat, tunnelmat, persoonallisuus) luovien menetelmien avulla.	Suunnitellaan ja toteutetaan kierätysmateriaaleista jääkaappimagneetti, johon sisältyy oma tarina. Tarinan jakaminen toisille.	Osallistujien palaute oli positiivista ja toiminta koettiin mukavaksi ja luovuutta edistäväksi. Tutustumisen tapahtui nuorten omilla ehdoilla. Yhdessäolo ja muiden kanssa jutteleminen koettiin antoisaksi.	Osallistujat olivat innostuneita. Toiminta oli luontevaa ja avointa. Aikaa tulisi varata riittävästi. Tilan muokkaaminen menetelmään sopivaksi. Menetelmä sopii esimerkiksi tutustumisvaiheeseen.
<i>Miten käytän aikani?</i>	Tutustumisen arjenhallintaan. Huomion kiinnittäminen omaan ajankäyttöön ja sen suunnitteluun osana arjenhallintaa.	Täytetään kahteen kellotaulukaavioon osallistujien todellinen ajankäyttö vuorokauden aikana sekä ajankäyttö omien toiveiden mukaisesti. Keskustelua ajankäytöstä muun muassa seuraavien teemojen kautta: vapaa-aika ja pakolliset toiminnot, itsestä huolehtiminen ja ajankäyttöön liittyvät tunteet.	Palaute oli niukkaa, mutta pääosin positiivista. Aihe nähtiin tarpeelliseksi ja hyödyllisenä sekä ajatuksia herättävänä. Muiden arjesta kuuleminen oli mielenkiintoista. Osalle tuokio ei tuonut palautteen mukaan hyötyä.	Ryhmäkoko ei saa olla liian suuri. Tilan muokkaaminen ryhmäkeskusteluille suotuisaksi. Aikaa tulisi varata riittävästi. Menetelmän voisi toteuttaa täyttämällä ainoastaan yhden kellotaulukaavioon. Menetelmä toimii hyvin ajatuksia herättävänä ja alkusysäyksenä arjenhallinnan kehittämiseksi.

5 LOPUKSI

Nuorten hyvinvointi tai vastakohtaisesti pahoinvointi näkyy sosiaalialan eri sektoreilla. Moniammatillisen yhteistyön avulla tavoitellaan kattavaa auttamisverkostoa, jota toteutetaan palvelutarpeen arvioinnin ja yksilöllisen kuntoutuspolun avulla. Nuorten asiantuntijuus omasta elämästään, kuulluksi tuleminen ja toiveiden huomioiminen luo luottamusta sekä kannustaa nuoria ottamaan vastuuta ja sitoutumaan toimintaan. Tutkimuksemme lähtökohtana oli nimenomaan nuorten ja nuorten aikuisten osallistaminen käytännönläheisten työmenetelmien avulla. Aiempien tutkimusten avulla saimme tietoa nuorten omista kokemuksista ja näkemyksistä. Keräsimme myös menetelmien testaukseen osallistuneilta nuorilta heidän omia toiveitaan Potkuri-kohtaamispaikkojen tulevalle toiminnalle.

Opinnäytetyömme prosessi on ollut haasteellinen, mutta samalla antoisa. Työn tekeminen parityönä oli oma valintamme. Valinta osoittautui oikeaksi, koska tapamme työskennellä ja kirjoittaa tukivat toisiaan. Ajatusten vaihtaminen ja eri näkökulmien huomaaminen rikasti työskentelyämme sekä antoi meille mahdollisuuden monipuolisuuteen. Yhteinen tavoite ja parilta saatu tuki ja kannustus auttoi erityisesti tilanteissa, joissa koimme olevamme umpikujassa. Aikataulujen sopiminen ja niistä kiinni pitäminen on mielestämme tärkeää parityöskentelyssä, erityisesti molempien ollessa päivätyössä. Tämä osoittaa sitoutumista opinnäytetyöprosessiin.

Työn haasteellisuutta lisäsi, että kyseessä on toiminnallinen opinnäytetyö, jossa hyödynnetään myös perinteisen laadullisen tutkimuksen menetelmiä. Olemme käyneet jatkuvaa vuoropuhelua käytännön toiminnan ja teorian kanssa. Parantaaksemme tutkimuksemme luotettavuutta, olemme pyrkineet avaamaan kaikkien vaiheet raportissamme. Silti teorian ja käytännön yhdistäminen ei aina onnistunut luontevasti, vaan meidän oli palattava tutkimuskirjallisuuden pariin. Käsitteenä toiminnallinen opinnäytetyö tuntui aluksi selkeältä, mutta sen yhdistäminen ja avaaminen suhteessa muihin tutkimusmenetelmiin vaati aikaa ja pysähtymistä. Mielestämme olemme kuitenkin onnistuneesti saaneet teorian ja

käytännön keskustelemaan. Keskeiset valitsemamme käsitteet luovat tutkimuksemme vahvan perustan, josta oli hyvä lähteä rakentamaan työkalupakkia.

Työmenetelmien valintaa varjosti aluksi epävarmuutemme siitä, ovatko menetelmämme sopivia ja hyödyllisiä hankkeelle. Pohdimme myös sitä, miten nuoret suhtautuisivat menetelmiin. Olisivatko ne esimerkiksi liian yksinkertaisia tai heidän taitojaan aliarvioivia. Ohjaajamme kannustivat meitä käyttämään luovuutta, mutta samalla muistuttivat, että meidän ei tarvitse kaikkea keksiä uudelleen. Keskusteluissa työmme ohjaajien sekä hankkeen työntekijöiden kanssa painotettiin arjen hallinta sekä jokapäiväinen elämä, itsetuntemus ja vuorovaikutus. Hankkeen ollessa niin alkuvaiheessa halusimme kuitenkin mukaan myös tutustumista ja ryhmäytymistä tukevia menetelmiä. Perusteluna pidimme tälle valinnalle sitä luottamuksellista suhdetta nuorten ja työntekijöiden välillä, joka korostui niin aiemmissa tutkimuksissa kuin meidän omassa työkokemuksessamme nuorten ja nuorten aikuisten parissa. Mielestämme onnistuimme kokoamaan työkalupakkiimme monipuolisia menetelmiä, jotka toimivat hyvinä esimerkkeinä nuorille ja nuorille aikuisille järjestettävästä toiminnasta. Vaikka työkalupakkimme on koottu SOKU-hanketta varten, sitä voivat hyödyntää muutkin nuorten ja nuorten aikuisten kanssa toimivat tahot. Menetelmien lisäksi työkalupakista löytyy vinkkejä ja materiaaleja työskentelyn tueksi.

Pyrimme tutkimuksessamme selvittämään millaiset osallistavat työmenetelmät soveltuvat nuorten sosiaaliseen kuntoutukseen ja millaisia vaikutuksia niillä on. Mielestämme olemme löytäneet kysymyksiimme vastauksen kirjallisuuskatsauksen avulla. Kirjallisuudessa painottui arkielämän tukeminen ja nuorten aito kohtaaminen sekä heidän asiantuntijuutensa huomioiminen. Tätä tuki myös keskustelumme ja saamamme palaute projektityöntekijöiltä. Ryhmämuotoinen toiminta toimii erinomaisena lisänä nuoren kuntoutuspolulla sekä edesauttaa sosiaalista osallistumista ja vertaistuen saamista. Parhaat tulokset saavutetaan, kun toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen sekä huomioi nuorten lähtökohdat ja valmiudet. Menetelmien testaus toi meille enemmän tietoa yksittäisten menetelmien toimivuudesta ja auttoi meitä kehittämään kyseessä olevia menetelmiä. Jotta olisimme saaneet kattavamman kuvan työkalupakin toimivuudesta, olisi

menetelmiä pitänyt testata enemmän. Tämä ei kuitenkaan ollut mahdollista käytettävissä olevien resurssien kuten ajan ja välimatkan vuoksi. Meillä oli jo kuitenkin alusta alkaen tiedossa menetelmien testauskertojen vähyys ja koimme tärkeäksi täydentää tutkimustamme ajankohtaisella tutkimustiedolla. Testauskertojen avulla saimme tietoa ryhmäkoon ja toiminnallisen tekemisen merkityksestä keskusteluiden luonteelle. Ohjaustaitojen harjoittelu menetelmien testaustilanteissa vahvisti ammatillista kasvuamme sekä antoi meille työkaluja tulevaan.

SOKU-hanke kestää vuoteen 2018 ja toivottavasti toiminta vakiintuu ja jää pysyväksi käytännöksi Kemiin ja Sodankylään. Potkuri-kohtaamispaikoille on selkeä tarve ja niiden mahdollisuudet nuorten tukemiseen ovat laajat ja monipuoliset. Toimintaa rakennetaan yhteistyössä julkisen ja yksityissektorin ammattilaisten, järjestötoimijoiden ja viranomaistahojen kanssa, joka puolestaan vaatii järjestelmällistä verkostoitumista. Hankkeen puitteissa perustetaan nuorille vertaistukiryhmiä. Yksi jatkotutkimuksen aihe voisi olla Potkuri-kohtaamispaikkojen vertaistukiryhmien toiminta ja kehittäminen, koska aiemmat tutkimukset vertaistukiryhmistä painottuvat yleensä jonkin vamman tai sairauden ympärille. Lisäksi mielenkiintomme kohdistuu laatimamme työkalupakin käytön onnistumiseen ja sen avulla saavutettuihin tuloksiin. Se voisi olla hyvä opinnäytetyön aihe hankkeen loppumetreille, jolloin on saatu enemmän tietoa menetelmien käytöstä ja toimivuudesta. Myös ohjaajan merkitys ja kokemukset nuorten ryhmätoiminnoista olisivat mielenkiintoisia tutkimuskohteita.

Yhteiskunnassamme on viime vuosien aikana nuorten asema ja erityisesti koulutus ja työllistyminen saanut paljon huomiota. Toimenpiteitä on tehty muun muassa nuorisotakuun ja uuden sosiaalihuoltolain myötä. Suuntaus näkyy myös meidän opinnäytetyömme lähdeaineistoissa. Tutkimusten avulla on pyritty hahmottamaan ja selvittämään parhaat keinot nuorten osallisuuden tukemiseksi ja opastamiseksi yhteiskunnan täysivaltaisiksi jäseniksi. Suurten ikäluokkien eläköitymisen myötä työvoiman tarve tulee kasvamaan ja kansantalouden ylläpitämiseksi yhteiskunnan tulee turvata nuorten koulutus, työllistyminen ja osallisuus.

LÄHTEET

- Aalberg, Veikko & Siimes, Martti A. 2007. Lapsesta aikuiseksi nuoren kypsyminen naiseksi tai mieheksi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Aaltonen, Sanna & Berg, Päivi 2015. Nuorten ja palveluntarjoajien kohtaamiset. Teoksessa Aaltonen, S. & Berg, P. & Ikäheimo, S. Nuoret luukulla. Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 160. 41-127.
- Denzin, Norman K. 1978. The research act. A theoretical introduction to sociological methods. 2. painos. New York: McGraw-Hill.
- Forss, Päivi & Vatula-Pimiä, Marja-Leena 2014. Sosiaalinen turva ja hyvinvointi. Porvoo: Edita Publishing Oy.
- Hankehakemus 2014. Luonnos. Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen. Kestävää kasvua ja työtä 2014-2020 Suomen rakennerahasto-ohjelma. Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus (ELY).
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2007. Tutki ja kirjoita. 13. painos. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Hokkanen, Liisa 2011. Vertaistuki ja vammaispalvelut. Teoksessa Järvikoski, A. & Lindh, J. & Suikkanen A. (toim.) Kuntoutus muutoksessa. Tampere: Juvenes Print. 284-298.
- Hyväri, Susanna & Nylund, Marianne 2010. Yhteisöllisiä työmenetelmiä syrjäytymisen voittamisessa. Teoksessa Laine, T. & Hyväri, S. & Vuokila-Oikkonen, P. (toim.) Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Tammi. 29-47.
- Jantunen, Eila 2010. Vertaistuki masentuneiden osallisuuden vahvistajana. Teoksessa Laine, T. & Hyväri, S. & Vuokila-Oikkonen, P. (toim.) Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Tammi. 85-98.
- Jouttimäki, Päivi 2011. Voimavaraistavaa sosiaalityötä ryhmässä. Teoksessa Jouttimäki, P. & Kangas, S. & Saurama, E. (toim.) Uudistuva ja voimaannuttava aikuisosiaalityö. Visio vahvasta aikuisosiaalityöstä –hankkeen loppuraportti. Socca – Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Työpapereita 2011:1. 93-143.
- Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina 2005. Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY.
- Kananen, Jorma 2014a. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Suomen yliopistopaino Oy: Jyväskylä

- Kananen, Jorma 2014b. Toimintatutkimus kehittämistutkimuksen muotona. Miten kirjoitan toimintatutkimuksen opinnäytetyönä? Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Suomen yliopistopaino Oy – Juvenes Print: Jyväskylä
- Kopakkala, Aku 2005. Porukka, jengi, tiimi ryhämädynamiikka ja siihen vaikuttaminen. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Nicaise, Ides 2012. A Smart Social Inclusion Policy for the EU: the role of education and training. European Journal of Education, Vol 47, No. 2. 327-342.
- Nuorisolaki 27.1.2006/72.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena 2013. Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdoja sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa Laitinen, M. & Niskala, A. (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino. 113-145.
- Räty, Rauni 2015a. SOKU - Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen 2015-2018. PowerPoint-esitys 21.4.2015. Viitattu 9.5.2015.
<http://www.luc.fi/loader.aspx?id=a66b233a-5b34-4cbc-b0d9-b8d7c32f3aac>
- Räty, Rauni 2015b. Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen –hanke. Luonnos Majakkaverkoston tiedotuslehteen Ankkuripaikka. Tulostettu 14.8.2015.
- Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.
- Soveltamisopas 2015. Sosiaalihuoltolaki. Luonnos. Sosiaali- ja terveysministeriö (SMT). Viitattu 1.9.2015.
http://stm.fi/documents/1271139/1408010/Sosiaalihuoltolaki_soveltamisopas.pdf/70e03ede-22be-4d14-bc54-ad3c37ebc7f1
- Suoninen, Eero & Pirttilä-Backman, Anna-Maija & Ahokas, Marja 2013. Arjen sosiaalipsykologia. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Vantaa: Tammi.
- Tuusa, Matti & Ala-Kauhaluoma, Mika 2014. Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:42.
- Vilkkä, Hanna & Airaksinen, Tiina 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

LIITTEET

Liite 1. Palautelomake

Liite 1

PALAUTTEESI

1. Millaiseksi koit tuokiomme? Oliko se antoisa, hyödytön yms?

2. Mitä muuta palautetta haluaisit antaa meille?

3. Toiveitasi tulevaisuuden toiminnalle Potkuri-pisteessä